

^H GÜNCEL GELİŞMELER IŞIĞINDA ANAYASA MAHKEMESİ'NİN TÜRK HUKUK SİSTEMİNDEKİ ÖNEMİ VE KARARLARININ BAĞLAYICI OLMA ZORUNLULUĞU ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

(Araştırma Makalesi)

*Doç. Dr. Fatih ÖZKUL***

ÖZET

1961 Anayasası ile hukuk sistemimize giren Anayasa Mahkemesi, hukuk devletinin gerçekleşmesi, kuvvetler ayrılığı ilkesinin fiili anlamda uygulanması, temel hak ve özgürlüklerin korunması yönünden çok önemli görevler üstlenmektedir. Ancak, Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığı kabul edilmediği takdirde, yukarıda sayılan görevlerini yerine getirebilmesi mümkün değildir. Anayasa Mahkemesinin faaliyet alanı dikkate alındığında, kararlarının hukuki olduğu kadar siyasi etkilerinin de olduğu, bu sebeple özellikle politik aktörler tarafından sıklıkla eleştiriye uğradığı, söz konusu eleştirilerin Mahkemenin kapatılması gerektiği boyutuna dahi ulaştığı gözükmektedir. Bu güne kadar daha çok, Anayasa Mahkemesi kararlarının gerekçeleri yönünden bağlayıcı olup olmadıkları hususu bir sorun olarak tartışma konusu yapıldığı halde, artık Yüksek Mahkeme'nin ulusal iradenin önünde engel oluşturduğu yönünde ithamlarla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bu çalışmada, norm denetimi kapsamında Anayasa Mahkemesinin Türk hukuk sistemindeki önemi, kararlarının bağlayıcı olmaları zorunluluğu ve bu zorunluluğun faydaları detaylı bir şekilde incelenerek değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Anayasa Yargısı, Anayasa Mahkemesi, Anayasanın Üstünlüğü, Anayasanın Bağlayıcılığı, Hukuk Devleti

^H Hakem denetiminden geçmiştir.

* Bu makale 26.03.2024 tarihinde Editörlüğümüze ulaşmış olup, 18.04.2024 tarihinde birinci hakem ve ikinci hakem onayından geçmiştir.

Yazar tarafından çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

** Hâkim, Ankara Bölge Adliye Mahkemesi, fatih4567@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1082-6856>.

AN EVALUATION ON THE IMPORTANCE OF THE CONSTITUTIONAL COURT IN THE TURKISH LEGAL SYSTEM AND THE NECESSITY THAT ITS DECISIONS BE BINDING IN THE LIGHT OF CURRENT DEVELOPMENTS

(*Research Article*)

ABSTRACT

The Constitutional Court, which entered our legal system with the 1961 Constitution, undertakes very important tasks in terms of the realization of the rule of law, the actual implementation of the principle of separation of powers, and the protection of fundamental rights and freedoms. However, if the binding nature of the decisions of the Constitutional Court is not accepted, it is not possible to perform the above-mentioned duties either. Considering the field of activity of the Constitutional Court, it seems that its decisions have political effects as well as legal ones, for this reason they are often criticized, especially by political actors, and these criticisms have even reached the extent that the Court should be closed. Although the issue of whether the decisions of the Constitutional Court are binding or not in terms of their reasons has been the subject of discussion until today, it is now seen that the Supreme Court is faced with accusations that it is an obstacle to the national will. In this study, the importance of the Constitutional Court in the Turkish legal system in terms of norm control, the obligation for its decisions to be binding and the benefits of this obligation will be examined and evaluated in detail.

Keywords: Constitutional Judiciary, Constitutional Court, Supremacy of the Constitution, Binding Nature of the Constitution, Rule of Law

GİRİŞ

Bir ülkede geçerli olan hukuk sisteminin bağımsız ve tarafsız yargı organları aracılığıyla sağlıklı bir şekilde işlemesi, etkisini hem toplumsal hem de siyasal yaşam üzerinde göstermektedir.¹ Anayasa'nın 138. maddesinde düzenleme altına alınan hüküm gereğince, yargı organları bağımsız ve tarafsız olduğu gibi kararları da bağlayıcılık unsuru taşımaktadır. Anayasa Mahkemesi (AYM) bir yüksek mahkeme olarak yargı sisteminin deyim yerindeyse tam merkezinde bulunmakta, hukuk sisteminde çok önemli ve fonksiyonel görevler üstlenmektedir.² Dolayısıyla, hukuksal düzenin adaletli ve sağlıklı bir biçimde işlemesi, AYM'nin hareket alanıyla doğrudan ilgili bir konudur.³ 1982 Anayasası'nda AYM için

¹ **Özkul, Fatih:** "Anayasalarımızda Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı", Ankara Barosu Dergisi, Sayı: 3, Yıl: 2016, ss. 202-263, s. 203; **Tepe, Harun:** "Yargı Etiği ya da Yargıda Etik: Yargı Nasıl Etik Olur?", Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1, Yıl: 2007, ss. 86-96, s. 87-88.

² **Yüksel, Metin:** "Anayasal Demokrasi İçinde Anayasa Mahkemesinin Konumu", Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, Yıl: 2012, ss. 89-130, s. 90-91.

³ **Özbudun, Ergun:** Türkiye'nin Anayasa Krizi, 1. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara, 2009, s. 55.

öngörülen görev ve yetkiler dikkate alındığında, Yüksek Mahkeme'nin toplumsal ve siyasal hayatı biçimlendirebilme kabiliyetine sahip olduğu anlaşılmaktadır.⁴ Ayrıca AYM kararları, bazı açılardan diğer yargı organlarının kararlarına göre özellik arz etmektedir. Anayasa'nın 153. maddesindeki düzenlemede, Yüksek Mahkeme kararlarının kesin ve bağlayıcı olduğu düzenleme altına alınmıştır. Esasen Yüksek Mahkeme gücünü bu düzenlemeden, yani kararlarının kesin ve bağlayıcı olmasından almaktadır.⁵ Anayasa Mahkemesi kararlarının bir diğer özelliği de, üstün devlet organlarının kuvvetler ayrılığı ilkeleri doğrultusunda hareket etmelerini sağlamak, bireylerin temel hak ve hürriyetlerini korumak ve en önemlisi mevcut iktidarı hukukla sınırlandırmaktır.⁶ Dolayısıyla AYM'nin aldığı kararlar, devlet organları kapsamında yatay etki, bireyler açısından ise dikey etki göstermekte, fakat en önemlisi tam anlamıyla bir yargısal güç sergilemektedir.⁷ Yüksek Mahkeme tarafından alınan kararların bu çok boyutlu etkisi doğaldır ki belli problemleri de beraberinde getirmektedir. Her şeyden önce, bir hukuk devletinde, hangi organ tarafından kullanılırsa kullanılsın her yetkinin belirli bir alanı ve sınırı bulunmaktadır. Bu sınır aşıldığı takdirde hangi kurum olsa sorgulanır eleştirilir, meşruiyeti tartışma konusu haline gelir ve zorunlu olarak bir baskı ile karşı karşıya kalır.⁸ Aksi durumun kabulü halinde, yani AYM yetkilerinin sınırsız olduğunun kabul edilmesi durumunda, hukukun sağladığı güven ve belirlilik işlevsiz kalır, siyasal ve sosyal sistem, hukuksal düzen varoluş gayesini yitirir kendi kendisini yok etmeye başlar.

Yüksek Mahkeme ile ilgili bir diğer önemli sorun, anayasa yargısının demokratik sistemdeki konumu, kurulu mekanizmanın işleyişindeki etkisi ve uyumluluğudur.⁹ Türk Anayasa Mahkemesi hakkında yapılan politik tartışmaların çoğunun da bu merkezde olduğu görülmektedir. Bu tartışmalar öyle keskin bir boyutta yapılmaktadır ki, bazen AYM kendisini aniden politik kutuplaşmaların içerisinde bulmakta, bizzat “milli iradeye” düşman olduğu yönünde ithamlarla karşı karşıya kalmaktadır.¹⁰ Bu tartışmaların olgunluğu ve hukukilik düzeyi konuya göre değişiklik gösterse de, münakaşaların büyük çoğunluğunda AYM halkın iradesi önünde bir engel olarak tanımlanmaktadır.¹¹ Yüksek Mahkeme'nin kanunların Anayasa'ya uygunluğunu denetlemesi, Yüce Divan sıfatıyla yargılama yapması sadece ülkemizde değil, birçok demokratik devlette kabul edilmiş görevlerdir.¹² AYM'nin özellikle kanunların

⁴ **Erdoğan, Mustafa:** Anayasa Hukukuna Giriş, 2. Baskı, Adres Yayınları, Ankara, 2004, s. 33.

⁵ **Tanör, Bülent/Yüzbaşıoğlu, Necmi:** Türk Anayasa Hukuku, 5. Baskı Beta Yayınları, İstanbul, 2014, s. 465.

⁶ **Özbudun, Ergun:** Türk Anayasa Hukuku, 12. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2014, s. 403.

⁷ **Çağlar, Bakır:** “Parlamentolar ve Anayasa Mahkemeleri, Teori ve Pratikte Anayasa Yargısının Sınırları Problemi”, Anayasa Yargısı, Cilt: 3, Yıl: 1986, ss. 137-187, s. 175.

⁸ **Gönenc, Levent:** “Meşruiyet Kavramı ve Anayasaların Meşruiyeti Problemi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi”, Cilt: 50, Sayı: 1, Yıl: 2001, ss. 131-152, s. 132.

⁹ **Ergül, Ozan:** Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2007, s. 122.

¹⁰ **Dede, Kadir:** “Anayasal Yargının Demokratik Meşruiyeti: Eleştiri ve Yanıtlar Üzerine Bir Değerlendirme”, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1, Yıl: 2014, ss. 125-148, s. 126.

¹¹ **Erdoğan, Mustafa:** “Anayasa Mahkemeleri Önemli Midir? Orta Avrupa'da Anayasa Yargısı ve Demokrasinin Pekişmesi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 54 Sayı: 3, Yıl: 2005, ss. 58-79, s. 65.

¹² **Anayurt, Ömer:** “Avrupa Birliği Ülkelerinde Anayasa Mahkemelerinin Kompozisyonuna İlişkin Tartışmalar”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 1-2, Yıl: 2009, ss. 117-160, s. 136.

Anayasa'ya uygun olup olmadığı hakkındaki kararları, yasama organının hukuka uygun olmayan, hatta keyfiyete varan kararlarını iptal ederek hukuk dışılığın önüne geçmesi, genel anlamda toplum tarafından kabul görmektedir. Ancak, mevcut iktidarın önem verdiği bir kararın iptal edilmesi durumunda devreye politik aktörler girmekte ve Yüksek Mahkeme, halkın iradesini temsil eden yasama organının, demokrasinin önünde bir engel, bir vesayet organı olarak gösterilmekte, demokratik meşruluk açısından ölçsüz bir şekilde eleştirilmektedir.¹³ Ayrıca, eleştirilen konu hakkında yasama organı ile Yüksek Mahkeme'nin farklı bakış açısı sergilemelerine ilişkin tartışmalara bakıldığında, hukukilikten ziyade siyasi olma unsurunun öne çıktığı gözükmektedir.¹⁴ Bu eleştirilerde olumsuz olan husus, yapılan eleştirilerin, ithamların tek bir boyutta kalmayıp birçok sistemselsel sorunu da beraberinde getirmesidir.

2010 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişikliği ile birlikte, soyut ve somut norm denetimlerine ek olarak AYM'ye bireysel başvuru yolunun kabul edilmesi, Yüksek Mahkeme'nin yargı sistemi içerisindeki konumu noktasında yeni tartışmaların başlamasına yol açmıştır. Bireysel başvuru yolu kısaca, kişilerin Anayasa'da koruma altına alınmış temel hak ve özgürlüklerine kamu gücü tarafından zarar verilmesi durumunda, zarar gören hakkın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve taraf olunun ek Protokoller kapsamında korunması şartıyla, olağan kanun yollarını tüketildikten sonra AYM'ye başvuruda bulunarak haklarını arayabilmeleri yoludur.¹⁵ AYM tarafından ihlal kararı verilmesi halinde, ihlal kararının verilmesine sebep olan kamu gücü, somut duruma göre ihlale son vermek, sonuçlarını ortadan kaldırmak, eski hale getirmek, benzer ihlali tekrarlamamak ve önlemekle yükümlüdür.¹⁶ İhlal kararının bir yargılama organının kararından kaynaklanması halinde ise, ilk derece mahkemesi yeniden yargılama yaparak ihlale konu hukuka aykırılığı ortadan kaldırılabiliyorsa yeniden yargılama yapmakta ve AYM kararı doğrultusunda karar vermektedir.¹⁷ Ülkemizdeki uygulamaya bakıldığında, özellikle adli yargı ilk derece mahkemelerinin, Yargıtay tarafından onanmak suretiyle olağan yargı yolları tüketilen hükümler hakkında AYM tarafından verilen "hak ihlali" kararlarına uymadıkları, ihlal kararını yerine getirmekte direndikleri ve bu doğrultuda Yargıtay ile Yüksek Mahkeme arasında bir üstünlük probleminin doğduğu görülmektedir.¹⁸ Aslında hukuk devleti ilkesini benimsemiş bir ülkede, böylesine bir

¹³ Dede, s. 143.

¹⁴ Waldron, Jeremy: "The Core of the Case Against Judicial Review", The Yale Law Journal, Sayı: 115, Yıl: 2006, ss. 1346-1406, s. 1349.

¹⁵ Aydın, Öykü Didem: "Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 15, Sayı: 4, Yıl: 2011, ss. 121-170, s. 125-126.

¹⁶ Aydın, s. 160-164.

¹⁷ Gümüşay, Ramazan: "Bireysel Başvuruda İhlalin Ortadan Kaldırılmasının Bir Aracı Olarak "Yeniden Yargılama" Kararı ve İcrası", Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 1-2, Yıl: 2018, ss. 93-148, s. 96.

¹⁸ Kaboğlu, Özden İbrahim: "Yargıtay Kararı ve Anayasal Yokluk Hali", <https://legal.com.tr/blog/anayasa-hukuku/yargitay-karari-ve-anayasal-yokluk-hali/>. (Erişim Tarihi: 01.12.2023)

tartışmanın gündeme gelmesi kabul edilemeyecek olsa da, kanaatimizce konu öneminden dolayı incelemeye değerdir.

Bu çalışmada okuyucuya öncelikle konuya giriş mahiyetinde anayasa yargısı ile ilgili temel bilgiler sunulacak, devamında anayasa yargısının ülkemizdeki gelişimi, anayasaya uygunluk denetimi kapsamında iptal ve itiraz davaları, anılan davalar kapsamında AYM kararlarının niteliği incelenecektir. Güncel gelişmeler doğrultusunda AYM'nin en fazla bireysel başvuru yoluyla vermiş olduğu kararları sebebiyle eleştiriye uğradığı dikkate alınarak, kendine özgü ve diğer dava türlerine göre farklılık arz eden bireysel başvuru yolu, bu dava sonucunda alınan kararların nitelikleri ayrı bir başlık altında değerlendirilecektir. Son olarak, AYM kararlarının bağlayıcı olma zorunluluğu tartışılacak ve Yüksek Mahkeme'nin hangi nitelikteki kararı olursa olsun uyulması gerektiği sonucuna ulaşılabilecektir.

I. ANAYASA YARGISI KAVRAMI VE ORTAYA ÇIKIŞI

Anayasaya uygunluk denetimi düşüncesini Antik Yunan dönemine kadar götürülenler olsa da, kurum gerçek kimliğini son iki yüz yıllık gelişmeler sonucunda bulmuştur.¹⁹ Anayasa yargısı genel anlamda dar ve geniş olmak üzere iki boyutta tanımlanmaktadır. Geniş anlamda ifade ettiği anlamda anayasa yargısı, anayasaya uyulmasını sağlayan her türlü işlem olarak ifade edilir. Anayasa yargısı dar anlamdaki tanımıyla ise, kanunların ve yasama organına ait bazı işlemlerin anayasaya uygun olup olmadıklarının yargısal yollarla denetimi anlamına gelmektedir.²⁰ Dikkat edileceği üzere her iki tanımda da anayasa yargısının temel işlevi hukuksal düzen içerisinde anayasaya uygunluğu sağlamaktır.²¹

Anayasaya uygunluk denetiminin dayandığı iki temel unsur hukuk devleti ilkesini ve özellikle yazılı ve katı bir anayasanın bulunması halinde anayasanın üstünlüğünü sağlamaktır.²² Diğer taraftan, bir sistemde normlar hiyerarşisi kabul edilmişse, hukuk normları öncelik ve bir üsttekine uygunluk bakımından dereceli bir şekilde sıralamaya tabi tutulmuşsa, bu hiyerarşinin mantıki sonucu olarak bir denetim mekanizmasının kabul edilmesi gerekmektedir.²³ Hans Kelsen'e ait olan normlar hiyerarşisi gözden geçirildiğinde, hukuk normlarının bir derecelendirmeye tabi tutulduğu, anayasanın en üstte yer aldığı, onu kanunların, tüzüklerin ve yönetmeliklerin izlediği, aşağıda bulunan normun geçerliliğini bir üsttekenden aldığı ve ona uygun olmak zorunda olduğu anlaşılmaktadır.²⁴ Bu doğrultuda anayasanın altına bulunan

¹⁹ Tanör/Yüzbaşıoğlu, s. 469.

²⁰ Kaboğlu, İbrahim Özden: Anayasa Yargısı: Avrupa Modeli ve Türkiye, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, s. 13.

²¹ Aliefendioğlu, Yılmaz: Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s. 41.

²² Atay Ender Ethem: İdare Hukuku, 2. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2009, s. 54.

²³ Arslan, Zühtü: Anayasa Teorisi, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 183.

²⁴ Kuluçlu, Erdal: "Türk Hukuk Sisteminde Normlar Hiyerarşisi ve Sayıştay Denetimine Etkileri", Sayıştay Dergisi, Sayı: 71, Yıl: 2008, ss. 3-22, s. 3-4.

normlar ona uygun olmalıdır. Bu uygunluğu gerçekleştirmenin ve denetime tabi tutmanın yolu ise anayasa yargısından geçmektedir.²⁵

Anayasa yargısının bir diğer önemli dayanak noktasını ise hukuk devleti ilkesi oluşturmaktadır. Aslında hukuk devleti ilkesi modern demokrasinin geldiği aşamada, normlar hiyerarşisinin de ötesinde çok önemli bir önem ve anlam taşımaktadır.²⁶ Yakın bir zaman dilimine kadar sadece yürütme organının kanunla bağlı olması anlamına gelen ilke, tarihi süreçte büyük bir değişime uğramıştır.²⁷ Zaman içerisinde birey hak ve özgürlüklerine yönelik tehditlerin sadece yürütme organından gelmediği, yasama organının da anılan haklara yönelik olumsuz faaliyetlerde bulunabileceği anlaşılmış ve bu doğrultuda hukuk devleti ilkesi tüm sistemi içerisine alan bir çatı haline gelmiştir.²⁸ Özellikle yasama ve yürütme organlarının iç içe geçtiği sistemlerde, örneğin parlamenter demokrasilerde, yasama ve yürütme organlarının kanunu yapma ve uygulama görevleri birlikte dikkate alındığında, hukuk devleti ilkesine duyulan ihtiyaç daha da artmaktadır.²⁹ Hatta gelinen zaman dilimi içerisinde yasama ve yürütme organlarına yargı organı da katılmış, anılan organ tarafından da temel hak ve hürriyetler aleyhine kararlar alınabileceği görülmüş ve bunun bir sonucu olarak yargı organı bağımsızlığı ve tarafsızlığı sağlamak kapsamında hukuk devleti ilkesinin denetimine tabi tutulmuştur.³⁰ Dolayısıyla devletin bütün üstün erklerinin anılan ilke doğrultusunda hareket etmeleri ve yargısal denetime tabi tutulmaları gerektiği kabul edilmiş, hukuk devleti insanlığın değerini temsil eden bir düşünce bütünü haline gelmiştir.³¹ Görüleceği üzere anayasa yargısı, insan özgürlüklerini koruma doğrultusunda evrimleşmiş ve fonksiyonel bir güvence sistemi niteliğine bürünmüştür.

Anayasa yargısı, 1803 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) görülen ve *Marbury v. Madison* davası olarak isimlendirilen yargılamada ortaya çıkmıştır. Federal Yüksek Mahkeme tarafından görülen davada yargılama makamı, Amerikan Anayasası'na aykırı olan kanunların uygulanamayacağını, "ihmal edilebileceğini" belirterek bir anlamda anayasaya uygunluk denetimi yapmıştır.³² ABD'de kanunların anayasaya aykırı olamayacakları daha öncesinde kabul edilmiş olsa da *Marbury v. Madison* davası ile bu ilke pratiğe dökülmüş,

²⁵ **Gözler, Kemal:** "Anayasa Yargısının Meşruluğu Sorunu", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 61, Sayı: 3, Yıl: 2006, ss. 131-166, s. 133.

²⁶ **Alan, Nuri:** "(Demokratik) Hukuk Devleti ve Anayasa", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 58, Sayı: 1, Yıl: 2003, ss. 1-9, s. 2.

²⁷ **Butleritchie, T. David:** "The Confines of Modern Constitutionalism", *Pierce Law Review*, Volume: 3, Number:1, Year: 2004, ss. 1-32, s. 6.

²⁸ **Giegerich, Thomas:** "Anayasa Mahkemelerinde Üyelerin Atanması ve Üyeliğin Sona Ermesi: Meşruiyet, Kalite, Bağımsızlık ve Tarafsızlık Taleplerinin Uzlaştırılması İçin Benimsenen Usuller", *Anayasa Yargısı*, Cilt: 26, Sayı: 1, Yıl: 2010, ss. 123-142, s. 125.

²⁹ **Stein, Robert:** "Rule of Law: What Does it Mean?", *Minnesota Journal of International Law*, Volume: 18, Number: 2, Year: 2009, ss. 292-303, s. 302.

³⁰ **Stein**, s. 302-303.

³¹ **Stein**, s. 303; **Özbudun**, (2014), s. 403.

³² **Gözler, Kemal:** *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, 7. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa, 2014, s. 449.

anayasa yargısının somut bir şekilde uygulanması suretiyle kurumsal gelişim başlamıştır.³³ Anayasacılık düşüncesinin temeli de hak ve özgürlüklerin devlet karşısında korunması, güvenceye kavuşturulması, devletin üstün organlarının kullandığı egemenliğin sınırlandırılmasında yatmaktadır.³⁴

II. ANAYASA YARGISININ TÜRK HUKUKUNDA ORTAYA ÇIKIŞI

Ülkemizde anayasa yargısının yazılı, katı bir anayasanın ve AYM'nin düzenleme altına alındığı 1961 Anayasası ile başlamış olduğunu belirtmek gerekir.³⁵ Kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi ilk kez 1961 Anayasası³⁶ ile kabul edilmiş, bir AYM kurulmuş ve aynı tutum 1982 Anayasası'yla da devam ettirilmiştir.³⁷ 1961 Anayasası'nın 147. maddesindeki düzenleme uyarınca “*Anayasa Mahkemesi, kanunların ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüklerinin Anayasaya, Anayasa değişikliklerinin de Anayasada gösterilen şekil şartlarına uygunluğunu denetler.*” Görüleceği üzere, anayasaya uygunluk denetimi genel mahkemelere verilmemiş “merkezi tipte anayasa yargısı” modeli kabul edilmiştir.³⁸ 1961 Anayasası'nın gerekçesinde, o güne kadar kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenmesi için bir model kabul edilmemiş olmasından kaynaklanan olumsuz örnekler, bu konuda öne sürülen fikirler dile getirilmiş ve anayasa yargısının kabul edilmesinin önemli bir gelişme olduğuna vurgu yapılmıştır.³⁹

³³ **Baum, Lawrance:** The Supreme Court, Washington D.C., CQ Press, 1985, s. 16; **Feyzioğlu, Turhan:** Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazai Muhasebesi, 1. Baskı, Cüneyt Matbaası, Ankara, 1951, s. 26; **Lütem, İlhan:** ABD'de Düşünce Özgürlüğü Bakımından Yasaların Anayasaya Uygunluğunun Denetimi, 1. Baskı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1956, s. 39; **Clenughan, William:** Maqruder's American Government, Massachusetts, Prentice Hall Needham, 1990, s. 52-53.

³⁴ **Korucu, Serdar:** Yargısal Aktivizm, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2014, s. 25; **Hönnige, Christoph:** “Constitutional Courts and the Challenges They Present to Comparative Politics”, International World Congress, Santiago de Chile, 2009, s. 3-4; **Sweet, Alec Stone:** “Constitutional Courts and Parliamentary Democracy (Special Issue on Delegation)”, West European Politics, 25, 2002, ss. 77-100, s. 79; **Speath, Harold:** Supreme Court Policy Making: Explanation and Prediction, San Francisco, W.H. Freeman, 1979, s. 8-17.

³⁵ **Arsel, İlhan:** Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, 1. Baskı, Mars Matbaası, Ankara, 1965, s. 19. Anayasa Mahkemesi ilk kez 1961 Anayasası ile kurulmuş olsa da 1961 Anayasası öncesinde de Türkiye'de anayasanın üstünlüğü ilkesi mevcuttu. Bu kapsamda 1876 Anayasası ve uygulaması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., **Kılıç, Selda:** “1876 Meclis-i Mebusanı ve Seçim Hazırlıkları”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı: 30, Yıl: 2011, ss. 28-40, s. 28; **Aliefendioğlu, Yılmaz:** “Hukuk-Hukukun Üstünlüğü-Hukuk Devleti”, Ankara Barosu Dergisi, Sayı: 2, Yıl: 2001, ss. 29-68, s. 37; **Erdoğan, Mustafa:** Anayasa Hukuku, 3. Baskı, Orion Yayınevi, Ankara, 2005, s. 146; **Onar, Erdal:** Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler, Yayınevi Belirtilmemiş, 1. Baskı, Ankara, 2003, s. 164. Yine, Anayasanın üstünlüğü ilkesi kapsamında 1924 Anayasası uygulaması ve genel mahkemelerin anayasaya uygunluk denetimi yapıp yapamayacakları hakkındaki görüşler için bkz., **Tunaya, Tarık Zafer:** Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938) Kanun-u Esasi ve Meşrutiyet Dönemi, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 32; **Balta, Tahsin Bekir:** “Türkiye'de Anayasa Yargısı”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 1-4, Yıl: 1961, s. 547.

³⁶ 1961 Anayasası metni için bkz., **Kili, Suna/Gözübüyük, Şeref:** Türk Anayasa Metinleri, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 36-52.

³⁷ **Taşkın, Ş. Cankat:** “2010 Anayasa Değişikliklerinden Sonra Türk Anayasa Mahkemesinin Yapılanması”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi Sayı: 97, Yıl: 2011, ss. 172-230, s. 173-174.

³⁸ **Gözler,** (2014), s. 454.

³⁹ **Daver, Bülent:** “Anayasa Mahkemesi Yargıcı”, Anayasa Yargısı, Cilt: 3, Sayı: 27, Yıl: 1994, ss. 141-147; s. 146; **Yüzbaşıoğlu, Necmi:** Anayasa Hukukunun Temel Metinleri, 1. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.

1982 Anayasası'nda hak ve özgürlükleri korumak, devletin üstün organlarının işlemlerini anayasa ile sınırlamak amacıyla anayasa yargısı uygulamasına devam edilmiştir. Hem 1961 Anayasası'nda hem de 1982 Anayasası'nda, AYM tarafından yapılan anayasaya uygunluk denetimi düzeltici denetim niteliğindedir. Dolayısıyla her iki Anayasa'da da önleyici denetim kabul edilmemiştir.⁴⁰ Her iki Anayasa'da da AYM kararlarının geriye yürümeyeceği öngörülmüş, kanunların anayasaya uygunluğunun denetimi için soyut ve somut norm denetimi yolları olmak üzere iki farklı başvuru yolu benimsenmiştir. 1961 Anayasası'nda, 1982 Anayasası'ndan farklı olarak soyut norm denetimi daha geniş bir kesim tarafından kullanılabilir. ⁴¹ Somut norm denetimi yolunda da 1961 ve 1982 Anayasası arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, 1961 Anayasası'nda somut norm denetimi yoluna başvurulduğunda, ilk derece mahkemesi 6 ay içerisinde anayasaya aykırılık iddiasını karara bağlamadığı takdirde, başvuruda bulunan mahkeme kendi kanaati doğrultusunda karar verme hakkına sahip oluyordu. Görüleceği üzere, anayasaya uygunluk denetimi belirli şartların oluşması halinde ilk derece mahkemelerine verilmişti.⁴² 1982 Anayasası'nda ise aynı durumun gerçekleşmesi halinde, yerel mahkeme uyuşmazlığı yürürlükteki kanun hükümleri doğrultusunda karara bağlayacaktır. Yine 1961 Anayasası'nda AYM'ye sadece davanın taraflarını bağlayıcı ve önündeki olaylı sınırlı karar verebilme yetkisi verilmişti.⁴³ Anılan yetkiler 1982 Anayasası'nda kabul görmemiştir.

1982 Anayasası'nda 2010 yılında gerçekleştirilen anayasa değişikliği⁴⁴ ile Anayasa Mahkemesi'ne "bireysel başvuru (anayasa şikâyeti)" yapabilme yolunun tanınmış olması, anayasa yargısının gelişiminde, hak ve özgürlüklerin korunmasında çok anlamlı bir adım olarak kabul edilmelidir.⁴⁵ Anayasa'nın 2. maddesinde hukuk devleti, Cumhuriyet rejiminin temel unsurlarından birisi olarak kabul edilmiştir.⁴⁶ Anayasa'nın 5. maddesinde ise bireyin hak ve özgürlüklerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak biçimde sınırlandıran siyasal, sosyal, ekonomik engellerin kaldırılması, kişinin maddi ve manevi varlığının gelişebilmesi için gerekli şartların hazırlanması devletin görevleri arasında sayılmıştır.⁴⁷ Hak ve özgürlüklere karşı önemli müdahalelerin devlet otoritesini temsil eden kurumlar tarafından gerçekleştirildiği düşünüldüğünde, anayasa şikâyeti mekanizmasının kabul edilmesi,

103; **Memiş, Emin:** Türkiye'de Anayasa Gelişimleri Eğrisi (1808-2005), Anayasa Hukuku Ders Notları, 2. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 421; **İnce, Abidin Kadir:** "Ana Hatlarıyla Çift Meclis Sistemi", Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı: 1, Yıl: 2023, ss. 382-455, s. 388.

⁴⁰ **Onar,** s. 143-144.

⁴¹ **Kapani, Münci:** Kamu Hürriyetleri, 7. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993, s. 286.

⁴² **Kıratlı, Metin:** Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi: İtiraz Yolu, 1. Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1966, s. 15-19.

⁴³ **Kıratlı,** s. 123.

⁴⁴ Bkz., RG: 13.5.2010, 27580.

⁴⁵ **Ekinci, Hüseyin:** "Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Kriterleri ve İnceleme Yöntemi", Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt: 30, Yıl: 2013, ss. 161-197, s. 161.

⁴⁶ **Korkut, Levent:** "Başlangıç Kısımlarının Hukuki Etkisi, Temel Nitelikleri ve 1982 Anayasası: Karşılaştırmalı Bir Analiz", İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 4, Sayı: 2, Yıl: 2017, ss. 43-82, s. 47.

⁴⁷ **Gümüş, Ali Tarık:** "Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü", Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 2, Yıl: 2010, ss. 117-158, s. 134-135.

Anayasa'nın 2 ve 5. maddelerinin pratikte anlam ifade etmesine yol açmakta, en önemlisi hak ve özgürlüklerin etkin bir şekilde korunabilmesine imkân sağlamaktadır.⁴⁸ Bu doğrultuda 2010 değişikliği sonrasında, Anayasa'nın 148. maddesindeki düzenleme uyarınca bireyler, Anayasa ile teminat altına alınmış olan bir temel hak ve özgürlüklerinin kamu otoritesi tarafından ihlal edildiği iddiasıyla, o hak ve özgürlüğün Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) kapsamında (ek protokoller dâhil) koruma altına alınmış olması kaydıyla AYM'ye başvuruda bulunabileceklerdir. Bu sayede, hak ve özgürlük ihlalinde bulunan bir yasama, yürütme ve yargı organı işlemi, son çare olarak AYM önüne götürülecek, anayasa yargısı yoluyla hukuk devleti objektif olarak koruma altına alınacaktır.⁴⁹

III. NORM DENETİMİ KAPSAMINDA İPTAL VE İTİRAZ DAVALARI İLE BİREYSEL BAŞVURU YOLU

AYM'nin bir Yüksek Mahkeme olarak norm denetimi kapsamında görev ve yetkileri göz önüne alındığında, uygulanmakta olan hukuk düzenin işlerliğine olan katkısı ve önemi daha açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

A. İPTAL VE İTİRAZ DAVALARI

Genel anlamda AYM'nin denetimini yaptığı normlar, TBMM'nin yasama yetkisi kapsamında kabul ettiği düzenlemelerdir. Yasama organının takdir yetkisine bağlı kararlar yargısal denetime tabi değildir.⁵⁰ Anayasa'nın 148. maddesi uyarınca AYM, kanunları, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerini, TBMM İçtüzüğünü Anayasa'ya şekil ve esas bakımından uygunlukları yönünden denetler ve bireysel başvuruları karara bağlar. Anayasa değişiklikleri ise sadece şekil bakımından incelenir ve denetlenir. AYM'nin norm denetim alanı dikkate alındığında, temel hak ve özgürlükleri doğrudan ilgilendiren alanlara özgüleme yapıldığı, yasama organının takdir hakkının, devletin uluslararası alanda yürüttüğü siyasi veya ekonomik faaliyetin kapsam dışında tutulduğu anlaşılmaktadır.⁵¹

1. İptal Davası

İptal davasında denetlenecek norma karşı, bu normun Resmi Gazete'de yayınlanmasından itibaren belirli bir süre içinde ve belirli kişiler tarafından doğrudan AYM'ye dava açılır. İptal davası, somut bir olaya değil doğrudan soyut bir norma karşı açılmaktadır. AYM, istemle bağlı olmak koşuluyla şekil ve esas yönünden anayasaya uygunluk denetimi

⁴⁸ Gümüş, 126-128.

⁴⁹ Gündüz, Ebru/Alkım Aktaş: "Düzenleyici İşlemlere Karşı Bireysel Başvuru", Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Cilt: 1, Sayı: 55, Yıl: 2017, ss. 55-78, s. 74.

⁵⁰ Kaya, Cemil: İdarenin Takdir Yetkisi ve Yargısal Denetim, 3. Baskı, Onikilevha Yayınları, İstanbul, 2021, s. 220.

⁵¹ İba, Şeref: Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar, 1. Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara, s. 203.

yapar.⁵² Ülkemizde iptal davası, norm yürürlüğe girdikten sonra açılabilirdi için “sonradan denetim” niteliğindedir.⁵³ Kanunların, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünün veya bunların belirli madde ve hükümlerinin şekil ve esas bakımından Anayasa’ya aykırılığı iddiasıyla AYM’de doğrudan doğruya iptal davası açabilme hakkı Cumhurbaşkanına, Türkiye Büyük Millet Meclisinde en fazla üyeye sahip iki siyasi parti grubuna ve üye tamsayısının en az beşte biri tutarındaki üyelere aittir. 2017 Anayasa değişikliği öncesinde, “en fazla üyeye sahip iki siyasi parti grubu” yerine, “iktidar ve ana muhalefet partisi Meclis grupları” iptal davası açılabilirdi. Anayasa’nın 148. maddesi gereğince, kanunlar ve anayasa değişikliklerinin şekil bakımından denetlenmesi, sadece Cumhurbaşkanı veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin beşte biri tarafından istenebilecektir. Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ve Meclis İçtüzüğü bakımından bu sınırlama geçerli değildir.

Anayasa’nın 151. maddesi uyarınca, AYM’ye doğrudan doğruya iptal davası açma hakkı, iptali istenen kanun, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi veya içtüzüğün Resmî Gazete’de yayımlanmasından başlayarak altmış gün sonra düşer. Anayasa’nın 148. maddesi uyarınca ise anayasa değişiklikleri ve kanunlar bakımından şekil yönünden açılacak iptal davası, bunların Resmi Gazete’de yayımlanmasından itibaren on gün olarak düzenlenmiştir. Bu doğrultuda, şekil bakımından iptal davası açma süresi anayasa değişiklikleri için 10 gün, Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ve TBMM İçtüzüğü için 60 gündür. Esas bakımından iptal davası açma süresi ise tüm normlar için 60 gündür. Görüleceği üzere, anayasaya aykırılık iddiası ile iptali istenen normlar hakkında normun niteliği, dava açmaya yetkisi olanlar ve süre yönünden farklılıklar kabul edilmiştir.⁵⁴

Yukarıda sunduğumuz pragmatik yaklaşım, yürürlüğe giren bir normun kısa sürede sonuca bağlanması, gündemi meşgul etmemesi ve devlet yönetimine engel olmaması için uygun bir yöntemdir.⁵⁵ AYM sayesinde, anayasaya aykırı bir norm yürürlüğe girdiği anda iptal davasına konu olmakta, anayasaya aykırılığı iddia edilen hükümlerin her biri üzerinde yargısal denetim yapılmakta, hangi nedenlerle aykırı olduğu gerekçeleriyle açıklanmakta, gerektiği takdirde yürürlüğü durdurma kararı verilmekte, anayasaya uygunluk, haklar ve özgürlükler koruma altına alınmaktadır.⁵⁶ Anayasa’ya inanan, kuvvetler ayrılığı ilkesini benimseyen, birey olmanın değerine önem veren hiçbir düşüncenin bu noktada itiraz hakkı olmamalıdır.

⁵² Özbudun, (2014), s. 436.

⁵³ Teziç, Erdoğan: Anayasa Hukuku, 13. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 251.

⁵⁴ İba, s. 204.

⁵⁵ Kaboğlu, İbrahim: Anayasa Yargısı Demokrasi Kavramının Dönüşümü Üzerine, 1. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s. 50-52.

⁵⁶ İba, Şeref/Kılıç, Abbas: Anayasa Yargısı Dersleri, 1. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2018, s. 58.

2. İtiraz Davası

İtiraz yoluna “somut norm denetimi” de denir. Bunun sebebi, anayasaya aykırılığın görülmekte olan bir yargılamada uygulanacak olan norm hakkında olmasıdır.⁵⁷ Somut norm denetiminin konusunu ancak kanunlar ve Cumhurbaşkanlığı kararnameleri oluşturabilir.

a. Mahkemede Görülmekte Olan Dava

Mahkemede görülmekte olan bir dava olmaması halinde itiraz yoluna başvurulamaz.⁵⁸ AYM, itiraz davalarında öncelikle davaya bakan organın bir mahkeme niteliğinde olup olmadığını, ilgili organın mahkeme niteliğinde olması halinde ise görevli⁵⁹ ve yetkili olup olmadığını, son olarak da davanın derdest olup olmadığını incelemektedir.⁶⁰

b. Davada Uygulanacak Norm

İtiraz yolunda, Anayasa'ya aykırılığı iddia edilen normun herhangi bir norm değil, davada uygulanacak bir norm⁶¹ ya da Cumhurbaşkanlığı kararnamesi olması gerekir. Davada uygulanacak norm kapsamına sadece yargılamanın esasına ilişkin değil, usulüne ilişkin düzenlemeler de dâhildir.⁶²

İtiraz yoluyla AYM tarafından incelenmeye başlanan düzenlemeyi, TBMM'nin kaldırması veya değiştirmesi itiraz davasını sonlandırmaz.⁶³ Değiştirilen hüküm ceza kanununa ilişkinse ve yeni düzenleme lehe ise artık yargılamada sanığın lehine olan hüküm uygulanacağı için önceki hüküm uygulanan hüküm olma niteliğini kaybedeceğinden, AYM mahkemenin artık yetkisiz olmasından dolayı davanın reddine karar verir. Yeni düzenleme sanığın aleyhine ise itiraz davasına konu hüküm değişiklikten sonra da sanığın lehine olarak uygulanacak norm

⁵⁷ İba/Kılıç: s. 55

⁵⁸ AYM, savcılıkları, sorgu hâkimlerini, vergi itiraz ve temyiz komisyonlarını mahkeme niteliğinde saymamakta, buna karşın icra tetkik mercileri ile askeri mahkemeleri mahkeme kavramı içinde değerlendirmiştir. Bkz., AYM: 1964/51 E., 1965/3. K., KT: 12.01.1965. Sayıştay hakkında ise içtihadını değiştirme yoluna giderek önüne gelen davayı esastan incelemiştir. Bkz., AYM: 2011/142 E., 2013/52 K., KT: 03.04.2013. Yine, İlçe Seçim Kurulu Başkanlığı Yüksek Mahkeme'ye göre mahkeme kavramı içinde değerlendirilmeyordu. Bkz., AYM: 1992/12 E., 1992/ 2 K., KT: 18.02.1992. Ancak AYM bireysel başvuru sonucunda önüne gelen hak ihlali iddiasında bu karardan dönmüş ve İlçe Seçim Kurullarını mahkeme niteliğinde kabul etme yoluna gitmiştir. Bkz., AYM: Başvuru No: 2013/3912, KT: 06.02.2014. AYM, Yüksek Seçim Kurulu'nun bir yargı yeri olup olmadığı veya kararlarının yargısal nitelikte olup olmadığı konusunda ise net bir karar vermemiş, sadece önüne gelen bir davada, Yüksek Seçim Kurulu kararlarına karşı bireysel başvuru yolunun kapalı olduğuna hükmetmiştir. Bkz., AYM: Başvuru No: 2015/6723, KT: 14.07.2015.

⁵⁹ AYM'ye göre görev kamu düzeni ile ilgilidir ve birey iradesi ile çözülemez, bu sebeple Yüksek Mahkeme tarafından öncelikli olarak incelenmelidir. Bkz., AYM: 1981/10 E., 1983/16 K., KT: 07.08.1984.

⁶⁰ İba/Kılıç: s. 56.

⁶¹ AYM'ye göre davayı sonuçlandırmada olumlu veya olumsuz etki yapan her düzenleme, davada uygulanacak norm niteliğindedir. Bkz., AYM: 2002/116 E., 2002/67 K., KT: 09.11.2002.

⁶² Tunç, Hasan: Anayasa Hukuku Genel Esaslar, Gazi Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 2019, s. 242.

⁶³ AYM'ye göre, davanın açılması sonrasında herhangi bir sebeple davanın ortadan kalkması, itiraz davasının incelenmesine engel değildir. Bkz., AYM: 1981/10 E., 1983/16 K., KT: 08.07.1984.

olma niteliğinde olacağı için itiraz davası devam eder.⁶⁴ Usul değişikliklerinde ise “derhal uygulama” ilkesi geçerli olacağı için, yeni kural uygulanacak hüküm niteliğine gelecek ve bu sebeple önceki hüküm uygulanacak norm olma niteliğini kaybedecektir.⁶⁵ Anayasa’nın 152 ve 6216 sayılı Yasa’nın 40. maddesi uyarınca, Yüksek Mahkeme’ye itiraz yoluyla yapılan başvurularda, denetime tabi tutulacak norm başvuruda bulunan mahkemenin görmekte olduğu davada uygulayacağı düzenleme ile sınırlı olduğu için, AYM sadece uygulanacak düzenleme bakımından denetim yapar.⁶⁶ AYM, incelemeye konu hüküm hakkında bu sınırlamayı yaparken, davaya konu işlemi, maddi vakıanın içeriğini ve kapsamını birlikte değerlendirmektedir.⁶⁷

c. Anayasaya Aykırılık İddiasının Ciddi Olması

İtiraz yoluna başvurulabilmesi için, davaya bakan mahkeme tarafından anayasaya aykırılık iddiasının ciddi görülmesi gerekmektedir.⁶⁸ Mahkeme, anayasaya aykırılığı resen görebileceği gibi bu hususu taraflar da ileri sürebilir. Anayasaya aykırılık iddiasında ciddilikten anlaşılması gereken, hukuki bakımdan savunulabilir veya tartışılabilir olmasıdır.⁶⁹ Davayı uzatmak için kullanılan ya da hukuki olarak savunulamayacak iddialar ciddi kabul edilmez. İddianın ciddiliğini davaya bakmakta olan mahkeme kabul eder ve AYM bu konuda bir ön inceleme yapmaz.⁷⁰

Davaya bakan mahkeme, yukarıda sunduğumuz bilgiler ışığında anayasaya aykırılığın ciddi olduğuna kanaat getirirse AYM’ye başvuru kararı alır.⁷¹ Alınan bu kararda yargılamada uygulanan normun, Anayasa’nın hangi maddelerine aykırılık teşkil ettiği gerekçeleriyle birlikte açıklanır. Davaya bakan mahkeme, söz konusu iddiayı ciddi görmezse bu konudaki görüşünü gerekçeli kararda nedenleriyle birlikte açıklar ve hüküm itiraz, istinaf veya temyiz yasa yollarının kullanılmasına halinde üst dereceli merci tarafından incelenir.⁷²

d. Beş Aylık Karar Süresi

Anayasa’nın 152. maddesinin 3. fıkrası uyarınca AYM, işin kendisine gelişinden başlamak üzere beş ay içerisinde anayasaya aykırılık iddiası hakkında bir karar verir. Anılan süre içerisinde karar verilemediği takdirde, yargılamayı yapan mahkeme uyuşmazlığı

⁶⁴ Özbudun, (2014), s. 418.

⁶⁵ Bkz., AYM: 1981/2 E., K., 1981/21, KT: 22.09.1981.

⁶⁶ Bkz., AYM: 2013/128 E., 2014/66 K., KT: 27.03.2014.

⁶⁷ Özbudun, (2014), s. 418-419.

⁶⁸ Egeleş, Ömer Emrullah: “Somut Norm Denetiminde Anayasa’ya Aykırılık İddiasının Ciddiliği Meselesi”, Anayasa Yargısı dergisi, Cilt: 39, Sayı: 2, Yıl: 2022, ss. 213–261, s. 216.

⁶⁹ Anayurt, Ömer: Anayasa Hukuku (Temel Kavramlar ve Türk Anayasa Hukuku), 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2020, s. 192-193.

⁷⁰ Özbudun, (2014), s. 404.

⁷¹ Anayurt, s. 192-193.

⁷² Örnek karar için bkz., AYM, 05.06.1964, E. 1964/15, K. 1964.

yürürlükteki kanun hükümlerine göre sonuçlandırarak, ancak AYM kararı esas hakkındaki karar kesinleşinceye kadar verilirse Yüksek Mahkeme'nin kararına uyacaktır. Görüleceği üzere itiraz yolunda AYM'ye beş aylık bir süre tanınmıştır ve bu süreye uyulmamasının bir yaptırımı bulunmamaktadır.⁷³ Buradaki sorun, dava mahkemesinin önündeki uyuşmazlığı Anayasa'ya aykırı olduğunu düşündüğü düzenlemeye göre sonuçlandırmak zorunda olmasıdır.⁷⁴ Uygulamada mahkemeler, AYM kararı gelene kadar davayı ertelemekte ve bu da davaların uzamasına sebep olarak adil yargılamanın en önemli unsurlarından olan uyuşmazlığın makul sürede bitirilmesi ilkesine aykırılık oluşturmasıdır.⁷⁵ 1961 Anayasası'nın 151. maddesi uyarınca, AYM işin kendisine gelişinden başlamak üzere altı ay içinde kararını vermediği takdirde mahkemeler, anayasaya aykırılık iddiasını kendi takdirleri doğrultusunda sonuca bağlıyor, AYM'nin kararı esas hakkındaki karar kesinleşinceye kadar gelirse buna uymak zorunda kalıyorlardı. Bu düzenleme, yargılamanın uzamasını engellediği gibi, davaya bakan ilk derece mahkemeleri hâkimlerini de Anayasa hükümleri üzerinde daha titiz araştırma yapmaya teşvik ediyordu.⁷⁶

e. Red Kararından Sonra On Yıllık Başvuru Yasağı

Anayasa'nın 152. maddesinin 4. fıkrasındaki düzenleme uyarınca, AYM'nin işin esasına girmek suretiyle vermiş olduğu red kararının Resmi Gazete'de yayınlanmasından itibaren on yıl geçmedikçe, aynı kanun hükmünün Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla yeni bir başvuru yapılamayacaktır.⁷⁷ İptal davasının açılması için öngörülen 60 günlük hak düşürücü süre içinde, AYM'nin işin esasına girmek suretiyle red kararı vermesi ve bu süre dolmadan tekrar başvuruda bulunulması mümkün olamayacağı için, "tekrar başvuru", ancak itiraz yoluyla yapılan başvurularda mümkün olabilecektir.⁷⁸

On yıllık başvuru yasağı, AYM kararlarına içtihat istikrarı kazandırmak amacıyla ilk kez 1982 Anayasası ile kabul edilmiştir.⁷⁹ Söz konusu düzenleme 1961 Anayasası'nda hüküm altına alınmadığı için, o dönemde AYM işin esasına girerek red kararı verdikten kısa bir süre

⁷³ **Aliefendioğlu, Yılmaz:** "Türk Anayasa Yargısında İptal Davası ve İtiraz Yolu", Anayasa Mahkemesinin 22. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiriler içinde, Anayasa Mahkemesi Yayınları No:4, 1984, ss. 101-147, s. 126.

⁷⁴ **Aliefendioğlu,** (1984), s. 126-127.

⁷⁵ **Aliefendioğlu,** (1984), s. 127.

⁷⁶ **Aliefendioğlu,** (1984), s. 126-127.

⁷⁷ AYM istikrarlı bir şekilde, on yıllık sürenin, iptal davası veya itiraz başvurusu üzerine verilmiş olması ayrımı yapılmaksızın, iptal veya itiraz başvurularından herhangi birinde işin esasına girilerek verilen red kararının Resmi Gazete'de yayınlandığı tarihten itibaren başladığını savunmaktadır. Bkz., AYM: 2017/85 E., 2017/64 K., KT: 15.03.2017. Ayrıca Bkz., **Eren, Abdurrahman:** Anayasa Hukuku Ders Notları, 1. Baskı, Onikilevha Yayınları, İstanbul, 2018, s. 653-657.

⁷⁸ Farklı görüşler ve konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz., **Öden, Merih:** "Türk Anayasa Yargısında On Yıl Süreli Denetim Yasağı", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 55, Sayı: 4, Yıl: 2000, ss. 47-81, s. 62-65; **Atar, Yavuz:** Türk Anayasa Hukuku, 10. Baskı, Mimoza Yayınları, Konya, 2015, s. 322.

⁷⁹ **Sabuncu, Yavuz:** Anayasaya Giriş, 15. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 297; **Aliefendioğlu,** (1996), s. 233-234; **Eren,** s. 653.

sonra da olsa aynı düzenleme tekrar önüne geldiğinde red kararı verebilmekteydi.⁸⁰ Bu uygulamanın önüne geçebilmek amacıyla, 1982 Anayasası'nda yeni bir mekanizma kabul edilerek, işin esasına girilerek verilen red kararlarının on yıl süreyle tekrar incelenemeyeceği esası benimsenmiştir.⁸¹ On yıllık denetim yasağı, AYM'nin işin esasına girerek verdiği red kararının Resmi Gazete'de yayınlanmasından sonra başladığı için, işin esasına girmeden ilk incelemede verilen red kararları bu yasağa tabi olmayacaktır.⁸²

3. Denetimin Kapsamı

Anayasa yargısında denetime tabi olan normlar, şekil ve esas olmak üzere iki yönden denetlemeye tabi tutulur. Anayasa'nın 148. maddesinin 1. fıkrasındaki düzenleme uyarınca AYM, kanunların, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin ve TBMM İçtüzüğü'nün Anayasa'ya şekil ve esas bakımından uygunluğunu denetleyecektir. Normların şekil ve esas bakımından denetimi sadece iptal davasına konu olabileceğinden, itiraz yolunda şekil denetimi yapılamaz.⁸³

a. Şekil Yönünden Denetim

Anayasa'nın 148. maddesinin 1. fıkrası uyarınca AYM, kanunların, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin ve TBMM İçtüzüğü'nün Anayasa'ya şekil ve esas yönünden uygunluğunu denetler. Şekil bakımından denetim, denetlemeye tabi tutulan normun usul kurallarına uygun bir şekilde yapılıp yapılmadığına yönelik denetimi ifade etmektedir.⁸⁴ Ancak Anayasa'nın 148. maddesinin 1. fıkrası uyarınca, her usule aykırılık iptal nedeni olarak kabul edilmemiştir. Usule aykırılık yönünden yapılan denetim, her norm yönünden farklılıklar arz etmektedir. Anayasa'nın 148. maddesinin 2. fıkrası uyarınca şekil bakımından denetimde, anayasa değişikliklerinde teklif çoğunluğuna, oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceğine (genel kurulda iki defa görüşülme) ilişkin yasağa uyulup uyulmadığı, kanunların ve TBMM İçtüzüğü'nün ise son oylamada öngörülen çoğunlukla kabul edilip edilmediği denetlenmektedir.⁸⁵ 2017 Anayasa değişikliği ile kanun hükmünde kararnamelerin yerini Cumhurbaşkanlığı kararnameleri almıştır. Anılan kararnamelerin şekil ve esas bakımından AYM'nin denetimine tabi olacağı ifade edildiği halde, şekil denetimine ilişkin bir sınırlama

⁸⁰ 1961 Anayasası döneminde verilen örnek bir karar için bkz., AYM: 1967/13 E., 1969/5 K., KT: 23.03.1976. Ayrıca bkz., **Öden**, s. 49. On yıllık denetim yasağının içtihat gelişimine engel olduğu ve bu sebeple kaldırılması gerektiği hakkında red kararına muhalif kalan üyenin görüşleri için bkz., AYM: 2017/85 E., 2017/64 K., KT: 15.03.2017.

⁸¹ Bkz., AYM: 2003//23 E., 2006/262/K., KT: 22.02.2006; 2013/77 K., 1014/4 K., KT: 16.01.2014; 2014/82/K., 2014/143 K., KT: 11.09.2014; 2013/99 E., 2014/61 K., KT: 27.03.2014; 2014/136 E., 2014/131 K., KT: 23.07.2014. Ayrıca Bkz., **Öden**, s. 50-51.

⁸² **Azaklı, Murat**: "Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Somut Norm Denetimi Yoluyla İncelenmesi", Anayasa Yargısı, Cilt: 36, Sayı: 1, Yıl: 2019, ss. 73-103, s. 80.

⁸³ **Azaklı**, s. 75-76.

⁸⁴ AYM, kanunların yapım sürecine ilişkin kuralları şekil ve usul kuralı olarak ayırmayıp, usul eksikliklerini şekil denetimine ilişkin kurallar dışında tutmamaktadır. Bkz., AYM: 2014/57 E., 2014/81 K., KT: 10.04.2014; 2015/41 E., 2017/98 K., KT: 04.05.2017. Ayrıca Bkz., **Onar**, s. 132.

⁸⁵ **Eren**, s. 659-660; **Azaklı**, s. 80.

getirilmemiştir.⁸⁶ Cumhurbaşkanlığı kararnameleri için herhangi bir oylama söz konusu olmadığından, şekil yönünden denetim sadece Cumhurbaşkanının ilgili kararnamede imzası bulunup bulunmadığı yönünde olmalıdır.⁸⁷ Anayasa'nın 148. maddesi uyarınca AYM, anayasa değişikliklerini sadece şekil bakımından denetleyebilir. Yine, Anayasa değişikliklerine ilişkin iptal davası sadece şekil bakımından aykırılık iddiası ile açılabilir. Şekil bozukluğuna dayanan anayasaya aykırılık iddiası, anayasaya aykırılık itirazı ile ileri sürülemez.⁸⁸ Şekle aykırılıktan dolayı açılan iptal davaları, AYM tarafından öncelikle incelenerek karara bağlanmaktadır.⁸⁹

b. Esas Yönünden Denetim

Anayasa'nın 148. maddesinin 1. fıkrasında, AYM'nin kanunları, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerini ve TBMM İçtüzüğünü esas bakımından Anayasa'ya uygunluk yönünden denetleyeceği belirtildiği halde, esasa yönelik denetimin kapsamı hakkında bir belirleme yapılmamıştır.⁹⁰ Anayasa'nın 153. maddesinin 2. fıkrası uyarınca ise AYM, bir kanun veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin tamamını veya bir hükmünü iptal ederken, kanun koyucu gibi hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edemeyecektir. Dolayısıyla AYM, esas denetimi yaparken anayasaya uygunluk denetimi yapabilecek, fakat yerindelik denetimi yapamayacaktır.⁹¹

Esasa bakımından denetim, denetim, denetlemeye konu olan normun içeriğine girilerek yapılan denetimi ifade eder.⁹² Dolayısıyla bu tür denetimde ilgili norm, hem anlamlandırılır hem de yorumlanır. Normun esas bakımından denetimi, sebep, amaç ve konu unsurlarını içerir.⁹³ Sebep, normun çıkarılmasında rol oynayan etkenlerdir. Bu doğrultuda AYM'nin, sebeplerin yerinde olup olmadığına yönelik denetim yapması, hukukilik denetimi yerine yerindelik denetimine yol açabilecek bir tehlikeyi bünyesinde barındırmaktadır.⁹⁴ Amaç, normun Anayasa'da belirtilen amaçlara uygun olması, kişisel veya siyasi amaçlarla düzenleme yapılmaması anlamına gelmektedir.⁹⁵ Konu, normun konusunu oluşturduğu hukuki durumu

⁸⁶ **Azaklı**, s. 80-81.

⁸⁷ **Eren**, s. 661.

⁸⁸ **Eren**, s. 659-660.

⁸⁹ **Atar, Yavuz**: "Anayasa Mahkemesine İptal Davası Açma Usulü", Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 1-2 (Milenyum Armağanı), Yıl: 2000, ss. 161-169, s. 163.

⁹⁰ AYM'ye göre, "Kanunların esas bakımından Anayasaya uygunluk denetimi; kanunun içeriği, başka bir ifadeyle kanunun maddi hukuk dünyasında yarattığı değişiklik bakımından Anayasaya uygun olup olmadığını ifade etmektedir." Bkz., AYM: 2015/41 E., 2017/98 K., KT: 04.05.2017. Ayrıca bkz., **Eren**, s. 661; **Gözler**, (2014), s. 1166.

⁹¹ **Kulak, Sercan Coşkun**: "Anayasa Değişikliklerinin Yargısal Denetimi", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı: 87, Yıl: 2010, ss. 228-261, s. 233.

⁹² AYM, esas yönünden yaptığı denetimde öncelikle önündeki düzenlemenin Anayasa'nın emredici veya yasaklayıcı hükümlerine aykırı olup olmadığını incelemektedir. Bkz., AYM: 2012/98 E., 2013/92 K., KT: 17.07.2013.

⁹³ **Aykut, Zülal**, "Anayasa Yargısı ve Uygunluk Denetimi", Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1, Cilt: 3, Yıl: 2023, ss. 51-76, s. 66.

⁹⁴ **Erdoğan, Mustafa**: Anayasa ve Özgürlük, Yetkin Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2002, s. 205.

⁹⁵ **Erdoğan**, (2002), s. 207.

veya oluşturduğu hukuki sonucu ve içeriği ifade etmektedir. Bir yasama işleminin konusu, elde edilmesi istenen sonuç olarak karışımıza çıkmaktadır.⁹⁶

Anayasa’da belirli bir konuda emredici veya yasaklayıcı hüküm bulunması durumunda Anayasa koyucunun, yasa koyucunun kanun çıkarma iradesini konu yönünden sınırladığı kabul edilir. Yasama organı ancak bu emredici veya yasaklayıcı normları göz önünde bulundurarak düzenleme yapabilir.⁹⁷ Anayasa’da belirli bir konuda emredici veya yasaklayıcı hüküm bulunmaması durumunda, yasama organı Anayasa’nın diğer hükümlerini de gözeterek kanunun konusunu istediği şekilde belirleyebilecektir.⁹⁸

4. İptal ve İtiraz Davalarında Anayasa Mahkemesi Kararlarının Hukuki Niteliği

Anayasa’nın 153. maddesinde “Anayasa Mahkemesi’nin Kararları” kenar başlığı altında, Yüksek Mahkeme kararlarının hukuki niteliği açıklanmaktadır.

a. Kararların Kesin Olması

Anayasa’nın 153. maddesindeki düzenlemenin ilk cümlesinden, AYM kararlarının kesin nitelikte oldukları sonucu çıkmaktadır.⁹⁹ Ancak söz konusu kesinlik doktrinde farklı tartışmaların yapılmasına sebep olmuştur.¹⁰⁰ Bu sebeple konuyu, şekli anlamda kesinlik ve maddi anlamda kesinlik olmak üzere iki alt başlık altında inceleyeceğiz.

aa. Şekli Anlamda Kesin Hüküm Olma

Usul hukukunda şekli anlamda kesinlik, bir mahkemenin uyuşmazlığı çözen kararını verdikten ya da belirli bir süre geçtikten sonra, verilen hükme karşı olağan kanun yollarına başvurulamamasıdır. Hüküm için öngörülen kanun yolu tüketildiğinde veya belirli süre içerisinde başvuru yapılmaması halinde hüküm şekli anlamda kesin hüküm haline gelir.¹⁰¹ Hükümlerin bu şekilde kesinleşmesinin kabul edilmesindeki amaç, uyuşmazlıkları kısa sürede

⁹⁶ **Kanadoğlu, Korkut:** Anayasa Mahkemesi, Beta Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2004, s. 22; **Gözler,** (2006), s. 161-162.

⁹⁷ **Coşkun,** s. 235-236.

⁹⁸ **Erdoğan, Mustafa:** Anayasal Demokrasi, 4. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001, s. 88.

⁹⁹ Yüksek Mahkemenin bu yöndeki kararları için bkz., AYM: 2014/72 E., 2014/141 K., KT: 11.09.2014; 2013/77 E., 2014/4 K., KT: 16.01.2014; 2012/100 E., 2013/84 K., KT: 04.07.2013; 2016/150 E., 2017/179 K., KT: 28.12.2017; 2016/21 E., 2016/199 K., KT: 28.12.2016. AYM’nin görüşü, kararlarının hem hüküm hem de gerekçe kısmının kesin olduğu yönündedir. Bkz., AYM: 200/45 E., 2000/27 K., KT: 05.10.2000. Ayrıca bkz., **Karan, Ulaş:** Öğretide ve Uygulamada Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası, XII Levha Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2018, s.128.

¹⁰⁰ Yüksek Mahkeme çeşitli kararlarında iptal hükmünün bağlayıcılığından söz ederken, iptal kararının gerekçesinde belirtilen hususlara aykırı bir yasa düzenlemesi yapılmasının tek başına iptal nedeni olmayacağını da belirterek, bir anlamda gerekçenin bağlayıcılığını kabul etmemiş olmaktadır. Bkz., AYM: 2012/100 E., 2013/84 K., KT: 04.07.2013; 2016/150 E., 2017/179 K., KT: 28.12.2017; 2016/21 E., 2016/199 K., KT: 28.12.2016. Ayrıca bkz., **Köküsarı, İsmail:** “Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Yolunda İhlal Kararlarının Kesinliği, Bağlayıcılığı ve Etkisi”, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı: 1-2, Cilt: 22, Yıl: 2018, ss. 1-56, s. 3-11.

¹⁰¹ **İyilikli, Ahmet Cahit:** Hukuk Yargılamasında Kesin Hüküm, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2016, s. 39.

çözüme kavuşturmak ve infaz edilebilmelerini sağlamaktır.¹⁰² AYM kararlarına bu açıdan baktığımızda, kararların Yüksek Mahkeme tarafından verildiği anda kesinleştiklerini görmekteyiz.¹⁰³ Bu kabulün sebebi, AYM kararlarına karşı itiraz, temyiz ve karar düzeltme gibi yasa yollarına gidilemeyeşidir. Görüleceği üzere AYM burada, ilk ve son mahkeme olmaktadır.¹⁰⁴

bb. Maddi Anlamda Kesin Hüküm Olma

Usul hukukunda maddi anlamda kesin hüküm olma, yargılama sonucunda verilen ve kesinleşen bir hükmün bağlayıcı olması, daha sonra aynı taraflarca uyuşmazlık konusu yapılarak mahkeme önüne taşınmaması anlamına gelir.¹⁰⁵ Anayasa yargısında ise, Yüksek Mahkeme'nin işin esasına girmek suretiyle vermiş olduğu red kararının Resmi Gazete'de yayınlanmasından sonra on yıllık bir süre geçmeden, aynı kanun hükmünün Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla tekrar başvuruda bulunulamayacağına ilişkin kural, bir hükmün maddi anlamda kesin nitelikte olmasına istisna oluşturmaktadır.¹⁰⁶ Dolayısıyla AYM kararlarının şekli anlamda kesin hüküm niteliğinde oldukları kabul edilebilirken, özellikle red kararları söz konusu olduğunda maddi anlamda mutlak kesinlikten söz edilemeyecektir.¹⁰⁷

b. Kararları Gerekçeleştirme Yükümlülüğü

Anayasa'nın 141. maddesi uyarınca yargı organlarının vermiş oldukları kararların gerekçeli olma zorunluluğu bulunmaktadır. Söz konusu zorunluluk, AYM de dâhil olmak üzere tüm ilk derece ve kanun yollarında başvuru diğer mahkemeleri de kapsamaktadır.¹⁰⁸ Anayasa'nın 153. maddesinin 1. fıkrasında, Yüksek Mahkeme kararlarının gerekçesi yazılmadan açıklanamayacağı ayrı olarak düzenleme altına alınmıştır. Mahkeme kararlarının gerekçeli olması zorunluluğu, hukuk devletinin bir ilkesi olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰⁹ Anayasa'nın 90. maddesi delaletiyle iç hukukumuzda aktarılmış olan AIHS, mahkemelerin gerekçe gösterme zorunluluğunu adil yargılanma ilkesi kapsamında değerlendirmektedir.¹¹⁰

¹⁰² İyilikli, s. 39-40.

¹⁰³ Ulaş, s. 129.

¹⁰⁴ **Kaboğlu, İbrahim Özden:** Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar), 2. Baskı, Legal Yayınevi, İstanbul, 2018, s.386.

¹⁰⁵ İyilikli, s. 39-40.

¹⁰⁶ **Gözler, Kemal:** Türk Anayasa Hukuku, Ekin Yayınevi, 11. Baskı, Bursa, 2018, s.1110-1111.

¹⁰⁷ **Köküsarı,** s. 6-7.

¹⁰⁸ İyilikli, s. 40.

¹⁰⁹ **Ökçesiz, Hayrettin:** "Devlet ve Gerekçesi", Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi 10, İstanbul Barosu Yayını, Yıl:2003, ss. 11-13, s.12.

¹¹⁰ Konu hakkındaki örnek bir çalışma için bkz., **Centel, Nur:** "İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararları Işığında Tutuklama Hukukuna Eleştirel Yaklaşım", Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı:1-2, Cilt:17, Yıl: 2010, s. 49- 93, s. 68.

c. Kanun Koyucu Gibi Hareket Edememe

Anayasa'nın 153. maddesi uyarınca AYM, bir kanun veya kanun hükmünde kararnamenin tamamını veya bir hükmünü iptal ederken, kanun koyucu gibi hareket etmek suretiyle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm kuramayacaktır.¹¹¹ Anılan hüküm, "hukuka uygunluk denetimi" ile "yerindelik denetimi" arasındaki farkın Yüksek Mahkeme için düzenlenmiş özel bir türünü ifade etmektedir.¹¹² Kanun koyucu gibi hareket etmeme yasağı, yasa koyucunun takdiri ile anayasallık denetimi arasındaki sınırı belirleyen bir tespittir.¹¹³ Kanun koyucu gibi hareket etmeme yasağı, kuvvetler ayrılığı ilkeleri doğrultusunda, AYM'nin hukuka uygunluk denetimi sınırları içinde kalması gerektiği, yerindelik denetiminden kaçınarak yargısal aktivizm içine girmemesi gerektiği yönünde bir yorum ilkesidir.¹¹⁴

d. İptal Kararlarının Yürürlüğü

Anayasa'nın 153. maddesinin 3 ile 5. fıkralarında iptal kararlarının yürürlüğü konusunda bir dizi kural bulunmaktadır. İptal kararlarının yürürlüğü ile ilgili söz konusu kurallar, hukuk kurallarının zaman bakımından yürürlük kuralları ile benzer içerik sergilemektedir.¹¹⁵ Yüksek Mahkeme'nin bir kuralın iptaline yönelik kararı, aynı kuralın yasama organı tarafından kaldırılması ile benzer hukuki sonuçları doğurmaktadır.¹¹⁶ Bu doğrultuda bir normun iptal kararı Resmi Gazete'de yayınlandığı anda o norm yürürlükten kalkacaktır. AYM'nin norm denetimi kapsamında verdiği iptal kararları, idari yargıda verilen iptal kararlarından farklılık arz etmektedir. Yüksek Mahkeme'nin kararları geriye yürümez.¹¹⁷ Fakat idari yargıda esas olan, iptal kararlarının geriye yürümesidir.¹¹⁸ İdari yargıda, iptal edilen bir işlem doğduğu andan itibaren yok sayıldığı halde, anayasa yargısında iptal edilen düzenleme, AYM kararının Resmi Gazete'de yayınlandığı tarihte yürürlükten kalkmaktadır.¹¹⁹

¹¹¹ AYM'nin, kanun koyucu gibi hareket etmeyerek, kamu yararının gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini değil, sadece kamu yararının varlığını arayarak hukuka uygunluk denetimi ile kendini sınırlaması yönündeki kararı için bkz., AYM: 2013/114 E., 2014/184 K., KT: 04.12.2014.

¹¹² **Hakyemez, Yusuf Şevki:** "Anayasa Mahkemelerinin Geleneksel İşlevi Bağlamında Günümüzde Ortaya Çıkan İki Sorun: Yerindelik Denetimi Tartışmaları ve Ulusalüstü Örgüte Üye Devletlerdeki Anayasa Yargısının Konu Bakımından Sınırlandırılması", Anayasa Yargısı, Sayı: 24, Yıl: 2007, ss. 526-568, s. 526.

¹¹³ **Hakyemez,** (2007), s. 568.

¹¹⁴ **Hekimoğlu, Mehmet Merdan:** Alman Hukuku Işığında Türk Anayasa Yargısının Hukuki Boyutları, 1. Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 21.

¹¹⁵ **Babayiğit, Mustafa:** "Türk Hukukunda Anayasa Mahkemesi Kararlarının Geriye Yürümezliği Sorunu", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı: 124, Yıl: 2016, ss. 183-220, s. 187; 191.

¹¹⁶ **Kaboğlu,** (2007), s. 158.

¹¹⁷ AYM'nin "Devlete güven ilkesi" gereği iptal kararlarının geçmişe yürümeyeceği yönündeki kararı için bkz., AYM: 1989/11 E., 1989/48 K., KT: 12.12.1989.

¹¹⁸ **Küçük, Adnan:** "Anayasa Mahkemesi Tarafından Verilen İptal Kararlarının Erken Açıklanmasına ve Yürürlüğün Ertelenmesine Bağlı Olarak Ortaya Çıkan Bazı Sorunlar", Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, Sayı: 3, Cilt: 1, Yıl: 2014, ss. 311-357, s. 324.

¹¹⁹ **Gözler, Kemal:** Türk Anayasa Hukuku, 1. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa, 2000, s. 492.

Bu sebeple idari yargıdaki iptal kararları “açıklayıcı”, anayasa yargısındaki iptal kararları ise “kurucu” niteliktedir.¹²⁰

Genel yürürlük kurallarında da kabul edildiği gibi, iptal kararları geçmişe etkili değil, derhal etki ilkesi uyarınca Resmi Gazete’de yayımlandığı tarihte sonuç doğurur ve geleceği etki eder.¹²¹ Ancak iptal kararı ile yürürlüğü son bulan kuralın ortaya çıkaracağı hukuk boşluğunu doldurmak üzere iki önemli tedbir kabul edilmiştir. Bunlardan ilki, AYM’ye iptal kararının yürürlüğünü bir yıla kadar erteleyebilme yetkisinin verilmesi, ikincisi ise, iptal kararının yürürlüğünün ertelendiği durumlarda, TBMM’nin iptale ilişkin hükmün ortaya çıkaracağı hukuki boşluğu dolduracak kanun tasarı veya teklifini öncelikle görüşerek karara bağlamasıdır.¹²²

AYM’ye iptal kararının yürürlük tarihini bir yıl erteleyebilme yetkisi verilmiştir. İptal kararının ertelenmesi durumunda, itiraz yolunda kuralın iptaline ilişkin AYM kararını bekleyen mahkemenin, önündeki davada hangi normu uygulayacağı sorunu doğar.¹²³ Anayasa’ya aykırılığı ciddi bulunularak iptal başvurusunda bulunulan normun Anayasa’ya aykırılığı tespit edilmiş, ancak yürürlüğü ertelenmiştir. İtiraz yoluna başvuran mahkemenin AYM kararına uymaması, AYM kararlarının bağlayıcılığına yönelik anayasal hüküm bakımından sorun doğururken, uymaması halinde de anayasanın üstünlüğü ve hukuk güvenliği ilkelerine aykırı davranılmış olacaktır.¹²⁴ Ayrıca burada üzerinde durulması gereken bir nokta da, Türk hukukunda AYM’nin iptal ettiği kanunun tekrar kendiliğinden yürürlüğe girmemesidir.¹²⁵

Yukarıda da belirttiğimiz üzere, Anayasa’nın 153. maddesinin 5. fıkrası uyarınca, AYM’nin iptal kararları geriye yürümez. Anılan kural gereğince kararları geçmişe etkili değil, geleceğe etkili sonuç doğurur. Bu ilkenin kabul edilmesinin temel sebebi, kazanılmış hakları korumak, hukuki güvenliği ve mevcut hukuk düzeninin istikrarını sağlamaktır.¹²⁶ Ancak maddi ceza hukuku yönünden, AYM kararının kesinleşmiş bir mahkûmiyet kararını ortadan kaldırması veya cezayı azaltması durumlarında, suçların ve cezaların kanuniliği ilkesi gereğince, sanık veya hükümlü lehine olan iptal hükmü geçmişe yürüyecektir.¹²⁷ İptal kararlarının geriye yürümezliği ilkesi uyarınca, iptal kararının yürürlüğe girmesinden önce

¹²⁰ **Azrak, Ülkü:** “Anayasa Mahkemesi İptal Kararlarının Geriye Yürümezliği”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 1, Yıl: 1984, ss. 154-168, s. 154.

¹²¹ **Babayiğit**, s. 191.

¹²² **Demirbağ, Cengiz:** *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yasama Organı, Yasama Süreci ve Yasama Sürecinde Yasama-Yürütme İlişkisi*, *Yasama Dergisi*, Sayı: 39, Yıl: Ocak-Haziran 2019, ss. 13-50, s. 23.

¹²³ **Babayiğit**, s. 189.

¹²⁴ **Azrak**, s. 156.

¹²⁵ **Aliefendioğlu, Yılmaz:** “Türk Anayasa Mahkemesinin İşleyişi ve Karar Alma Süreci”, *Bahri Savcı’ya Armağan*, 1. Baskı, Ankara Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1988, s. 186.

¹²⁶ **Can, Osman:** “Anayasa Yargısında Yokluk”, Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan C. II, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2008, s. 175-176.

¹²⁷ **Şare, Ersin:** “Anayasa Mahkemesinin İptal Kararlarının ‘Ceza Kanunlarının Zaman Bakımından Uygulanmasına Etkisi’”, *Yasama Dergisi*, Sayı: 47, Yıl: 2023, ss. 39-73, s. 61.

mahkemelerce verilerek kesinlik kazanmış olan hükümler, söz konusu iptal kararından etkilenmeyecek ve bu sebeple yargılamanın yenilenmesi yoluna gidilmeyecektir.¹²⁸ Fakat görülmekte olan davalar ve henüz kesinleşmemiş hükümler yönünden mahkemeler, iptal davasından sonraki hukuki duruma göre karar vermek yükümlüğündedirler. Bu hallerde iptal kararları, görülmekte olan veya kesinleşmemiş davalar bakımından geriye yürümüş olacaktır.¹²⁹ İtiraz yoluyla yapılan başvurularda, iptal edilen hükmü yargılamada uygulamak zorunda olan diğer mahkemeler de AYM kararına uymakla yükümlüdür ve bu sebeple iptal edilen kanun maddesini uygulayamazlar.¹³⁰

AYM'nin iptal kararları, gerekçeleri yazılmadan açıklanamayacağı için ve geriye de yürüyemeyeceğinden, ilgili iptal kararı Resmi Gazete'de yayınlanıncaya kadar, iptali istenen hükmün uygulanmasına devam edilecektir.¹³¹ AYM, iptal isteminin karara bağlanarak yürürlüğe girmesine kadar olan zaman dilimi içerisinde, iptali istenen hükmün uygulanmasından doğacak giderilmesi güç ve olanaksız zararları önleyebilmek için, içtihat yoluyla “yürürlüğün durdurulması” kararı verebileceğini kabul etmiştir.¹³² Yüksek Mahkeme söz konusu içtihadında, yürürlüğü durdurma konusunun Anayasa'da düzenleme altına alınmamış olmasının bir hukuk boşluğu yarattığını ve bu boşluğun yorum yoluyla doldurulabileceğini, dava yetkisin özünde yürürlüğü durdurma kararının her halükarda bulunduğunu, iptal kararı verebilme yetkisinin yürürlüğü durdurma kararı verebilmeyi de kapsadığına değinmiştir.¹³³

B. BİREYSEL BAŞVURU YOLU

Yukarıda da belirttiğimiz üzere, 1982 Anayasası'nda 2010 yılında, 148. maddenin 3 ve 4. fıkralarında gerçekleştirilen değişiklikle birlikte bireysel başvuru yolu kabul edilmiştir. Bu doğrultuda anılan madde uyarınca herkes, Anayasa'da teminat altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, AİHS kapsamında korunmuş olan herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla AYM'ye başvuruda bulunabilme hakkında sahip kılınmıştır. Ancak söz konusu başvurunun yapılabilmesi için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması gerekmektedir. Ayrıca, bireysel başvuru yolunda, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılmayacaktır.¹³⁴ Son fıkra uyarınca da başvuruya ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenecektir. Aynı zamanda, 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluş ve

¹²⁸ Şare, 62; Babayiğit, 190.

¹²⁹ Şare, 63; Babayiğit, 191.

¹³⁰ Şare, 64-65; Babayiğit, 192-193.

¹³¹ Küçük, s. 319.

¹³² Demircan, Fatih: “Türk Anayasa Mahkemesi'nin Yürürlüğü Durdurma Kararlarının Hukuki Niteliği”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı: 120, Yıl: 2015, ss. 132-154, s. 133.

¹³³ Bkz., AYM, 21.10.1993, E.1993/33, K1993/40-1; 1994/43 E., 1994/41-1, K., KT: 11.04.1994.

¹³⁴ Sağlam, Fazıl: “Anayasa Şikâyeti - Anlamı, Kapsamı ve Türkiye Uygulamasında Olası Sorunlar”, Göztepe, Ece/Çelebi, Aykut (Editörler), Demokratik Anayasa Görüşler ve Öneriler, 1. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul 2012, ss. 418-466, s.420.

Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun'da da 45 ve 51. maddeler arasında anılan yasa yolu hakkında düzenleme yapılmış, ancak yapılan düzenlemeler 23.09.2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

AYM, gelen zaman dilimi içerisinde bireysel başvuru yoluyla verdiği kararlar yüzünden ağır eleştirilere maruz kalmış,¹³⁵ bireysel başvuru sonucunda verdiği kararların bağlayıcı olmadığı iddia edilmiş,¹³⁶ hatta eleştireler Yüksek Mahkeme'nin kapatılması gerektiği yönündeki açıklamalara dahi ulaşmıştır.¹³⁷ Bu sebeple bireysel başvuru yolu, anayasaya uygunluğun yargısal denetiminde kaybedilmemesi gereken bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireysel başvuru yolu, kamu gücü tarafından yapılan ihlallere karşı bireylerin temel hak ve hürriyetlerinin korunmasında, iç hukuk yönünden son bir yasa yolu olarak görülen hukuksal koruma aracı niteliğindedir.¹³⁸ Bu sebeple içeriği itibariyle istisnai ve ikincil bir başvuru yoludur. İstisnai nitelikte olmasının sebebi, her türlü değil sadece belirli anayasaya aykırılık iddialarının, yani ihlalin temel hak ve özgürlüklerle ilgili olup olmadığının inceleme konusu yapılmasıdır.¹³⁹ İkincil özellik taşımasının sebebi ise, temel hakkı ihlal edilen kişilerin bireysel başvuruda bulunmadan önce tüketmesi gereken başka kanun yollarının bulunmasıdır.¹⁴⁰

1. Bireysel Başvuru Yolunun Konusu ve Şartları

Anayasa ve 6216 sayılı yasa hükümleri uyarınca, bireysel başvuru yoluna ancak belirli şartların gerçekleşmiş olması durumunda gidilebilmektedir. Söz konusu şartları şu şekilde sıralanmaktadır:

¹³⁵ 2023 yılı sonlarında AYM'nin bireysel başvuru yoluyla önüne gelen bir davada iki kez hak ihlali kararı vermesi, başvuruya konu yargılamayı yapan ve kararı veren ilk derece mahkemesinin AYM'nin hak ihlali kararıyla ilgili olarak duruşma açmadan ve yeni bir hüküm kurmadan dosyayı ilgili kararı onamak suretiyle kesinleştiren Yargıtay 3. Ceza Dairesine göndermesi, anılan Dairenin ise AYM kararının hukuki değerden yoksun olduğunu belirterek Yüksek Mahkeme üyelerinin bir kısmı hakkında suç duyurusunda bulunması, yeni ve çok önemli bir sorunun kapılarını aralamıştır. AYM'nin bireysel başvuru sonucunda başvurucuya ait hakkın ihlal edildiğine yönelik kararları için bkz., AYM: Başvuru No: 2023/53898, KT: 25.10.2023, RG: 27.10/2023, 32532; Başvuru No: 2023/99744, KT: 21.12.2023; RG: 27.12.2023, 32414. Yargıtay 3. Ceza Dairesi'nin kararı için bkz., 2023/12611 E., Değişik İş No: 2023/113.

¹³⁶ Bkz., **Uçum, Mehmet**: "Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararlarındaki Sorunlar", Anadolu Ajansı, 26.01.2024.

¹³⁷ Bkz., "Anayasa Mahkemesi Ya Kapatılmalı Ya Da Yeniden Yapılandırılmalı", ANKA Haber Ajansı, 08.03.2024.

¹³⁸ **Yokuş, Sevtap**: "Türkiye'den Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Başvuruda İç Hukuk Yolu Olarak Anayasa Şikayeti", İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, Yıl: 2016, ss. 33-50, s.33.

¹³⁹ **Acu, Melek**: "Bireysel Başvuruya Konu Edilebilecek Haklar", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı: 110, Yıl:2014, ss. 404-434, s. 405-407.

¹⁴⁰ **Yokuş**, s. 33-35.

a. Anayasa ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Korunan Hak ve Özgürlüklerden olma

AYM'ye bireysel başvuruda bulunabilmek için gerekli ilk şart, ihlal edildiği iddia edilen hak ve özgürlüğün, Anayasa'nın 148. maddesinin 3. fıkrasında koruma altına alınmış olmasıdır. Anılan madde uyarınca, Anayasa'da yer alan bütün hak ve özgürlükler değil, bunlardan sadece AİHS kapsamında koruma altına alınmış olanlar yönünden bireysel başvuru yoluna gidilebilecektir. Dolayısıyla başvuruya konu hak ve özgürlük, hem Anayasa'da hem de AİHS kapsamında koruma altına alınmış olmalıdır.¹⁴¹ Anayasa'nın 148. maddesindeki AİHS kapsamındaki haklar, 6216 sayılı Yasa'nın 45. maddesinde, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Buna Ek Türkiye'nin Taraf Olduğu Protokoller Kapsamındaki" ibaresiyle somutlaştırılmıştır.¹⁴² AİHS'nin hak ve özgürlükleri koruduğu alan sadece Sözleşmede kabul edilenlerden ibaret değildir. Taraf olunan ek protokoller de koruma kapsamındadır. Bu husus AYM'nin çeşitli kararlarında da vurgulanmıştır.¹⁴³ Bilindiği üzere anılan Sözleşmede kural olarak klasik hak ve özgürlükler koruma altına alınmıştır. Buna karşılık, devlete olumlu edim yükleyen hak ve özgürlükler AİHS'de koruma altına alınmamıştır. Devlete olumlu edim yükleyen hak ve özgürlüklerin bireysel başvuru konusu yapılmaması, bunların niteliklerinden kaynaklanmaktadır.¹⁴⁴

b. Hak ve Özgürlüğün Kamu Gücü Tarafından İhlal Edilmesi

Bireysel başvuruda bulunabilmek için, ilgili hak ve özgürlüğün kamu gücü tarafından ihlal edilmesi gerekmektedir.¹⁴⁵ Burada kamu gücü ve ihlal kavramlarının açıklanması gerekmektedir. Kamu gücünün ne anlama geldiği hakkında Anayasa'da ve 6216 sayılı Yasa'da herhangi bir düzenleme bulunmamakla birlikte, anılan ibarenin yasama, yürütme ve yargı organlarını ifade ettiği kabul edilmektedir.¹⁴⁶ Kamu gücünün egemenlik yetkilerinin kullanılması ile ilgili bir kavram olması ve Anayasa'nın 6. maddesi uyarınca, egemenliğin Anayasa'nın koyduğu esaslar doğrultusunda yetkili organlar olan yasama, yürütme ve yargı organları vasıtasıyla kullanılması sebebiyle bu kabulün yerinde olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴⁷ Bireysel başvuruya konu olabilecek kamu gücü davranışı, eylem veya işlem gibi aktif bir

¹⁴¹ **Kontacı, Ersoy:** "Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuruda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Yorumu", Ankara Barosu Dergisi Cilt: 4, Yıl: 2014, ss.105-117, s. 105-107.

¹⁴² **Acu,** s. 408-409.

¹⁴³ Bkz., AYM: Başvuru No: 2013/3339, KT: 6.3.2014.

¹⁴⁴ **Döner, Ayhan:** Türk Anayasa Hukuku, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2021, s. 518.

¹⁴⁵ **Acu,** s. 403-404.

¹⁴⁶ **Ekinci, Hüseyin:** Anayasa Mahkemesi Kanunu Çerçevesinde Bireysel Başvuruların İncelenmesi Usulü, Musa Sağlam, Musa (Editör), Bireysel Başvuru-Anayasa Şikâyeti, HUKB Sempozyum Serisi 1, Ankara, 2011, s. 141; **Çelik, Yeşim:** Türk Hukukunda Bireysel Başvuru ve Anayasa Mahkemesi Uygulaması, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016, s. 152-155.

¹⁴⁷ **Yeşim,** 153.

davranış olabileceği gibi, yapılması gereken bir eylem veya işlemin yapılmaması şeklinde de gerçekleşebilir.¹⁴⁸

6126 Sayılı Yasa'nın 45. maddesinin 3. fıkrasındaki düzenleme uyarınca, kamu gücü niteliğinde olmalarına rağmen, bazı işlemler denetim dışında tutulmuştur. Yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemlere karşı doğrudan bireysel başvuru yapılamayacağı gibi, AYM kararları ile Anayasa'nın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler de bireysel başvurunun konusunu oluşturamazlar.¹⁴⁹ Bizzat kamu görevlileri tarafından değil de, onların talimatları doğrultusunda hareket eden özel hukuk kişilerin hak ve özgürlüklere karşı yapılan ihlaller ise bireysel başvuru konusunu oluşturabilir.¹⁵⁰

c. Bireysel Başvuruda Bulunabilme Hakkına Sahip Olma

Hukuk sisteminde bazı hak ve özgürlükler herkese tanınırken, bazı hak ve özgürlükler ise sadece vatandaşlara veya belli kategorideki kişilere tanınır.¹⁵¹ Hem Anayasa'da hem de 6216 sayılı Yasa'nın 45. maddesinde, bireysel başvurunun süjesi "herkes" olarak belirlenmiştir. Herkes terimi, yabancı-vatandaş, gerçek-tüzel kişi ayrımı yapılmaksızın tüm kişileri kapsayan bir tanımdır. Ancak bazı hak ve özgürlükler, nitelikleri gereği sadece gerçek kişilere veya vatandaşlara özgülenmiş olabilir. Bu doğrultuda belirli hak ve özgürlüklerin ihlaline yönelik bireysel başvuru hakkı, sadece ilgili özgürlüğe sahip kişiler tarafından kullanılabilir.¹⁵² Örneğin, 6216 sayılı Yasa uyarınca yabancılar, yalnızca Türk vatandaşlarına tanınmış olan haklarla ilgili bireysel başvuruda bulunamazlar. Yabancı ülke vatandaşı olan gerçek kişiler, yabancılara sınırlı bir şekilde tanınan haklara ilişkin olarak, ilgili sınırlama ölçüsünde bireysel başvurudan faydalanabileceklerdir.¹⁵³ 6216 sayılı Yasa'da açıkça düzenleme altına alınmamış olsa da, vatansızların da yabancılara tanındığı ölçüde bireysel başvurudan yararlanacakları kabul edilmektedir.¹⁵⁴

6216 sayılı Kanun'un 46. maddesinde, bireysel başvuru hakkı açısından özel hukuk tüzel kişileri ile kamu hukuku tüzel kişileri arasında ayrım yapılmıştır. Kanunda, kamu tüzel kişilerine, bunların doğrudan kamu gücü kullanan kişiler olmaları sebebiyle başvuru hakkı tanınmamıştır. Ancak kamu hukuku tüzel kişileri, kamu gücü kullanmadan özel hukuk tüzel kişisi gibi hareket ettikleri takdirde bireysel başvuruda bulunabilmelidir.¹⁵⁵ Özel hukuk tüzel

¹⁴⁸ **Göztepe, Ece:** Anayasa Şikâyeti, Yetkin Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1998, s. 42.

¹⁴⁹ **Yalçınöz, Bahadır:** "Bireysel Başvuruya Konu Olamayacak İşlem ve Kararlar", Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, Sayı: 2, Yıl: 2013, ss. 187-206, s. 199-202.

¹⁵⁰ **Aydın,** s. 138.

¹⁵¹ **Dikmen Caniklioğlu, Meltem:** "Anlamı, Kapsamı ve Sınırlarıyla Temel Haklar ve Anayasalarımız", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Mahmut Tefrik Bırsel Armağanı, 2001, ss. 461-493, s. 477-478.

¹⁵² **Şirin, Tolga:** Türkiye'de Anayasa Şikâyeti, 1. Baskı, Onikilevha Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 148.

¹⁵³ **Döner,** s. 523.

¹⁵⁴ Bkz., AYM: Başvuru No: 2013/841, KT: 23.1.2014.

¹⁵⁵ **Gerçekler, Hasan:** Anayasa Mahkemesi Kanunu Çerçevesinde Bireysel Başvuruların İncelenmesi Usulü, Sağlam, Musa (Editör), Bireysel Başvuru-Anayasa Şikâyeti, HUKB Sempozyum Serisi 1, Ankara, 2011, s. 34.

kişilerine bireysel başvuruda bulunabilme imkânı ise sınırlı şekilde tanınmıştır. Bu doğrultuda özel hukuk tüzel kişileri, sadece tüzel kişiliklerine ait haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle başvuruda bulunabileceklerdir.¹⁵⁶ Örneğin, mülkiyet, eşitlik, konut dokunulmazlığı gibi haklar, tüzel kişilikle ilgili olduğu ölçüde korumadan faydalanabilecektir.¹⁵⁷

d. Olağan Kanun Yollarının Tüketilmiş Olması

Bireysel başvurunun ikincil bir koruma yolu niteliğinde olması sebebiyle, bu yola başvurabilmek için öncelikle olağan kanun yollarının tüketilmiş olması gerekmektedir.¹⁵⁸ Bireysel başvuru yoluna, ancak temel hak ve özgürlük ihlalinin başka bir yolla kaldırılma imkânının bulunmaması halinde başvurulabilir.¹⁵⁹ Temel hak ve özgürlük ihlaline yönelik eylem veya işlem, başka bir yolla kaldırılıbiliyorsa başvuru konusu yapılamaz.¹⁶⁰ Temel hak ve özgürlüklerin korunması ve önlenmesi öncelikli olarak yargı, yasama ve yürütme organlarının görev alanlarına girmektedir.¹⁶¹

Olağan kanun yollarında yapılan denetime rağmen hak ve özgürlük ihlali ortadan kaldırılamadığı takdirde, konu AYM'nin önüne getirilebilir.¹⁶² Bu doğrultuda hakkı ihlal edilen, bireysel başvuru yoluna başvurmadan önce idari ve yargısal anlamda hak arama yollarının tümünü tüketmiş olmalıdır.¹⁶³ Yargı organları açısından kanun yolları, davanın taraflarına tanınan ve bir üst mahkeme tarafından tekrar incelenmesini sağlayarak düzeltilmesini sağlayan hukuki yollardır.¹⁶⁴ Kanun yolları da kendi içlerinde olağan ve olağanüstü olmak üzere ikiye ayrılır. Olağan kanun yolu, kanun yoluna konu olan davanın kesinleşmesini engelleyen, olağanüstü kanun yolları ise olağan kanun yollarının tamamlanmasından sonra veya olağan kanun yollarına başvurulmadığı için kesinleşen ve

¹⁵⁶ AYM, bireysel başvuruda bulunabilmek için olağan yasal ve kanun yollarının tüketilmiş olması gerektiğini çeşitli kararlarında vurgulamıştır. Bkz., AYM: Başvuru No: 2012/95, KT: 25.12.2012; Başvuru No: 2012/1027, KT: 12.2.2013; Başvuru No: 2015/16449, KT: 6.2.2018; Başvuru No: 2014/119/25, KT: 12.6.2018; Başvuru No: 2014/194, KT: 17.05.2018.

¹⁵⁷ **Kılınc, Bahadır:** Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti) Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği, Anayasa Yargısı No: 25, Yıl: 2008, ss. 19-59, s. 29.

¹⁵⁸ **Sağlam, Musa:** "Bireylerin Anayasa Mahkemesine Başvurusu (Bir Reform Önerisi)", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı: 60, Yıl: 2018, ss. 71-98, s. 157.

¹⁵⁹ AYM, başvuru konusu işleme karşı idari ve yargısal yollar tüketilmeden önüne getirilen başvuruları, kabul edilebilirlik şartları yönünden "başvuru yollarının tüketilmemiş olması" nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar vermektedir. Bkz., AYM: Başvuru No: 2012/74, KT: 05.03.2013.

¹⁶⁰ Bkz., AYM: Başvuru No: 2013/7521, KT: 04.12.2013. Ayrıca Bkz., **Döner**, s. 525.

¹⁶¹ AYM, temel hak ve özgürlüklerin korunması ve önlenmesinde öncelikli görevin, yasama ve yürütme organları ile genel mahkemelere ait olduğunu düşünmektedir. Bkz., AYM: Başvuru No: 2012/403, KT: 26.3.2013.

¹⁶² **Ekinci**, (2014), s. 74.

¹⁶³ AYM'ye göre başvuru yollarının tüketilmesi sadece adli yolların tüketilmesini değil, aynı zamanda kamu gücünü kullanan idareye karşı, idarenin ihlalinin ortadan kaldırmayı sağlamaya yönelik zorunlu idari başvuru yollarını da kapsamaktadır. Bkz., AYM: Başvuru No: 2012/1027, KT: 12.2.2013; Başvuru No: 2013/850, KT: 19.12.2013; Başvuru No: 2014/5028, KT: 14.01.2018; Başvuru No: 2012/254, KT: 06.02.2014.

¹⁶⁴ **Kurtoğlu, Tülin:** Özel Hukukta İstinaf Denetimi ve Yargılaması, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2017, s. 30.

hükümün infazını kesmeyen hukuki yollardır.¹⁶⁵ Anayasa'nın 148. maddesinin 3. fıkrası uyarınca tüketilmesi gereken kanun yolları olağan kanun yollarıdır.¹⁶⁶ Medeni ve idari yargılama usullerinde olağan kanun yolları istinaf, temyiz ve karar düzeltme¹⁶⁷ yolları iken, yargılamanın iadesi olağanüstü kanun yolu niteliği arz etmektedir.¹⁶⁸ Ceza muhakemesi kapsamında ise olağan kanun yolları, itiraz, istinaf ve temyiz, olağanüstü kanun yolları ise Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının itirazı, kanun yaranına bozma ve yargılamanın yenilenmesidir.¹⁶⁹ Son olarak şu hususu belirtmeliyiz ki, tüketilmesi gereken başvuru yollarının sadece mevcut olması yeterli olmayıp, aynı zamanda şikâyet konusuna çözüm olma niteliğine de sahip olması gerekmektedir.¹⁷⁰

e. Bireysel Başvurunun Süresinde Yapılması

Bireysel başvuru yolunun kişisel ve güncel bir hak ihlaline yönelik olarak yapılması sebebiyle, başvuruların belirli bir süre içerisinde yapılması kurumun mantığı ile uyumludur.¹⁷¹ Bireysel başvuru yolu için süre şartının getirilmiş olması, kurumun olağanüstü bir yargı yolu olmasından kaynaklanmakta ve öngörülen bu süre ile yargı kararlarının kesinliği ve hukuki güvenliği sağlanmış olmaktadır.¹⁷² Bu doğrultuda 6126 sayılı Yasa'nın 47. maddesinin 5. fıkrası uyarınca başvurunun, başvuru yollarının tüketildiği tarihten, başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren otuz gün içinde yapılması gerekmektedir. Otuz günlük süre, başvuru konusu bir kamu işlemi açısından tebliğ gerektiriyorsa tebliğden itibaren, tefhim (yüze karşı) yeterli ise tefhimden itibaren, diğer hallerde ise öğrenme tarihinden itibaren başlayacaktır.¹⁷³ Temel hak ihlalinin kamu gücünün ihlalinin kaynaklanması halinde ihmal devam ettiği sürece, ihmal sona ermiş ise sona erme tarihinden itibaren otuz gün içinde yapılır.¹⁷⁴ Maddede öngörülen süre hak düşürücü nitelikte olup, haklı mazeretin bulunması halinde on beş günlük ek bir süre verilir.

¹⁶⁵ **Erem, Faruk:** Diyalektik Açından Ceza Yargılaması Hukuku, 1. Baskı, Işın Yayıncılık Ltd. Şti., Ankara, 1996, s. 591-601

¹⁶⁶ **Döner,** s. 525.

¹⁶⁷ AYM, istinaf kanun yolunun yürürlüğe girmesi ile beraber, ilk derece mahkemesine yapılan karar düzeltme yolunu, tüketilmesi zorunlu bir kanun yolu olarak görmemektedir. Bkz., AYM: Başvuru No: 2013/1582, KT: 07.11.2013.

¹⁶⁸ **Göztepe,** (1998), s. 26-27. İlgili AYM kararı için ayrıca bkz., Başvuru No: 2013/1582, 7.11.2013.

¹⁶⁹ **Ünver, Yener; Hakeri, Hakan:** Ceza Muhakemesi Hukuku, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016, s. 835.

¹⁷⁰ AYM'ye göre "Tüketilmesi gereken başvuru yollarının ulaşılabilir olmaları yanında, telafi kabiliyetini haiz ve tüketildiklerinde başvuru yolunun şikâyetlerini gidermede makul başarı şansı tanınmaları gerekmektedir." Bkz., AYM: Başvuru No: 2012/239, KT: 02.07.2013; Başvuru No: 2014/4705, KT: 29.05.2014; Başvuru No: 2012/239, KT: 02.07.2013; Başvuru No: 2014/3986, KT: 02.04.2014.

¹⁷¹ **Aydın,** s. 155-157.

¹⁷² **Döner,** s. 531.

¹⁷³ Bkz., AYM: Başvuru No: 2013/3351, KT: 18.09.2013.

¹⁷⁴ Bkz., AYM: Başvuru No: 2014/40705, KT: 29.05.2014.

2. İnceleme Sonucunda Verilebilecek Kararlar

6216 sayılı Yasa'nın 50. maddesi uyarınca esas olarak, AYM tarafından başvuru usulü incelendikten sonra işin esasına geçilmesi halinde, başvurunun hakkının ihlal edildiğine veya ihlal edilmediğine yönelik iki şekilde karar verilebileceği öngörülmüştür. Ancak bu iki temel karar türü ile birlikte, biri ilgili maddede öngörülen düşme kararı ile birlikte ve yine Kanun'da öngörülmemiş olmakla birlikte İçtüzükle düzenlenmiş olan pilot karar türleri de bulunmaktadır.

a. Hak İhlali Olmadığına Yönelik Karar

Yüksek Mahkeme'nin başvuruya konu hakkın ihlal edilmediğine yönelik kararı bireysel başvuru talebinin reddi anlamına gelmektedir.¹⁷⁵ Söz konusu kararla, kamu gücünün eylem veya işleminin Anayasa'ya aykırı olmadığı, belirlenmiş olur ve eylem veya işlemin uygulanmasına devam edilir.¹⁷⁶

b. İhlal Kararı

Anayasa Mahkemesi'nin işin esasına girmek suretiyle vermiş olduğu karar, kamu gücüne ait eylem veya işlemin Anayasa'ya aykırı olduğu ve bir hakkı ihlal ettiğine yönelik olduğu takdirde, başvuru konusu hak ihlal edilmiş olacaktır.¹⁷⁷ İhlal kararı verildiği takdirde, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenler hakkında da hüküm vermek gereklidir.¹⁷⁸ 6216 Sayılı Yasa'nın, 50. maddesinin 1. fıkrası uyarınca AYM'nin, yapılması gerekenleri belirlemek yerine, idarenin yerine geçerek eylemin veya işlemin niteliği hakkında karar vermesi, yani yerindelik denetimi yapması mümkün değildir. Yüksek Mahkeme yapılması gerekenlere hükmettiğinde, bu hükmün muhatabı işlem, eylem veya ihlali gerçekleştiren kamu gücüdür.¹⁷⁹

c. İhlalin Mahkeme Kararından Kaynaklanması Halinde Tazminat

Anayasa Mahkemesi tarafından tespit edilen hak ihlali bir mahkeme kararından kaynaklanıyorsa ve ihlalin sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapılması gerekiyorsa, dosya ilgili mahkemeye gönderilir.¹⁸⁰ Yüksek Mahkeme'nin kararları bağlayıcı

¹⁷⁵ **Doğanoğlu, Ali Erdem:** "Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuruda Başvurunun Reddi Kararı", Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 2, Yıl: 2018, ss. 498-537, s. 502-505.

¹⁷⁶ **Hamdemir, Berkan:** Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015, s. 322.

¹⁷⁷ **Hamdemir,** s. 349.

¹⁷⁸ **Hamdemir,** s. 350.

¹⁷⁹ **Gümüşay, Ramazan:** Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Yolunda İhlal Kararının İcrası, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2019, s. 160-161.

¹⁸⁰ AYM, ihlalin yapılan yargılamadan kaynaklanması ve yeniden yapılacak olan yargılama sonucunda ihlalin ortadan kaldırılabilir olması durumunda, yeniden yargılama yapmak üzere kararın bir örneğini ilgili mahkemeye göndermektedir. Bkz., AYM: Başvuru No: 2012/1269, KT: 08.05.2014; Başvuru No: 2015/6071, KT: 28.06.2018; Başvuru No: 2014/10626, KT: 18.04.2018; Başvuru No: 2014/2267, KT: 21.12.2017.

nitelikte olduğu için, diğer yargı organlarının bu karara karşı direnmesi veya aksi yönde karar alması mümkün değildir.¹⁸¹ Yargılama merciinin, AYM kararına uymamak suretiyle ihlale yönelik kararın gereklerini yerine getirmemesi durumunda başvuru için ayrı bir hak ihlali oluşacak ve Yüksek Mahkeme'ye yeni bir başvuru yapabilmesinin yolu açılacaktır.¹⁸² Bu sebeple yeniden yargılama yapmakla yükümlü olan mahkeme, AYM'nin kararında açıkladığı ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak yükümlülüğü altındadır.¹⁸³ AYM, yakın zamanda vermiş olduğu kararında konuya şu şekilde yaklaşmaktadır: “İhlalin mahkeme kararından kaynaklandığı veya mahkemenin ihlali gideremediği durumlarda Anayasa Mahkemesi, 6216 sayılı Kanun'un 50. maddesinin (2) numaralı fıkrası ile İçtüzük'ün 79. maddesinin (1) numaralı fıkrasının (a) bendi uyarınca ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılmak üzere kararın bir örneğinin ilgili mahkemeye gönderilmesine hükmeder. Anılan yasal düzenleme, usul hukukundaki benzer hukuki kurumlardan farklı olarak ihlali ortadan kaldırmak amacıyla yeniden yargılama sonucunu doğuran ve bireysel başvuruya özgülenen bir giderim yolunu öngörmektedir. Bu nedenle Anayasa Mahkemesi tarafından ihlal kararına bağlı olarak yeniden yargılama kararı verildiğinde usul hukukundaki yargılamanın yenilenmesi kurumundan farklı olarak ilgili mahkemenin yeniden yargılama sebebinin varlığını kabul hususunda herhangi bir takdir yetkisi bulunmamaktadır. Dolayısıyla böyle bir karar kendisine ulaşan mahkemenin yasal yükümlülüğü, Anayasa Mahkemesinin ihlal kararı nedeniyle yeniden yargılama kararı vererek devam eden ihlalin sonuçlarını gidermek üzere gereken işlemleri yerine getirmektir.”¹⁸⁴

6216 Sayılı Yasa'nın 50. maddesinin 2. fıkrası uyarınca, yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmadığı durumlarda, AYM başvuru lehine doğrudan tazminata hükmedebileceği gibi genel mahkemelerde dava açılması yolunu da gösterebilir. Örneğin, uzun süre tutukluluk, gözaltı, yargılamanın makul sürede yapılmaması gibi hak ihlallerine yönelik işlemler yönünden yeniden yargılama yapılmasının hiçbir hukuki yararı bulunmamaktadır. Uygulamada bu gibi hallerde AYM doğrudan tazminata hükmetmektedir.¹⁸⁵ Tazminata hükmetme veya tazminatın miktarını belirleme konusunda AYM'nin geniş bir takdir yetkisi bulunmaktadır.¹⁸⁶ AYM, maddi tazminat hakkında karar verirken, tespit edilen ihlal ile ortaya çıkan zarar arasındaki illiyet bağına,¹⁸⁷ zararın miktarına, manevi tazminat açısından başvurucuda meydana gelen üzüntü ve sıkıntıya bakacaktır.¹⁸⁸ Ayrıca tazminatın konusunda,

¹⁸¹ **Ekinci**, (2013), s. 156.

¹⁸² **Gümüştay**, s. 163.

¹⁸³ **Hamdemir**, s. 351.

¹⁸⁴ Bkz., AYM: Başvuru No: 2023/53898, KT: 25.10.2023.

¹⁸⁵ Bkz., AYM: Başvuru No: 2015/179178, KT: 22.03.2018; Başvuru No: 2016/1924, KT: 03.07.2018; Başvuru No: 2014/3316, KT: 10.05.2018; Başvuru No: 2015/1328, KT: 10.05.2018.

¹⁸⁶ **Gümüştay**, s. 97.

¹⁸⁷ AYM, doğan zarar ile tespit edilen ihlal arasında illiyet bağı bulunmadığı takdirde başvurunun reddine karar vermektedir. Bkz., AYM: Başvuru No: 2014/15609; KT: 08.03.2018; Başvuru No: 2015/8491, KT: 18.07.2018; Başvuru No: 2015/10494, KT: 04.07.2018.

¹⁸⁸ Bkz., AYM: Başvuru No: 2014/10715, KT: 10.01.2018.

başvuruda bulunan kişinin mali ve sosyal statüsü, kişilik hakkına bir saldırı yapılmış olması halinde söz konusu zararın büyüklüğü, malvarlığında meydana gelen zararın niteliği gibi durumlar da göz önüne alınacaktır.¹⁸⁹ İçtüzüğün 79. maddesi uyarınca, tazminatın miktarının belirlenmesi ayrıntılı bir araştırma yapılmasını gerektiriyorsa, AYM başvuruca genel mahkemelerde dava açma yolunu gösterebilme yetkisine de sahiptir.¹⁹⁰

d. Düşme Kararı

Bireysel başvuruda bulunma kişiye bağlı haklardan olduğu için, başvuruca her zaman başvurusundan feragat edebilme yetkisi bulunmaktadır.¹⁹¹ Bu gibi durumlarda 6216 Sayılı Kanun'un 50. maddesi uyarınca düşme kararı verilecektir. Ancak İçtüzükte düşme sebepleri sadece feragatle sınırlı tutulmamıştır. İçtüzüğün 80. maddesinin 1. fıkrası uyarınca Bölümler ya da Komisyonlar feragat dışında, başvuruca davasını takipsiz bırakması, ihlal ve sonuçlarının ortadan kalkmış olması, başvuruca incelenmesinin sürdürülmesinde haklı bir neden görülmemesi gibi durumlarda da düşme kararı verilebilecektir. Ancak AYM burada da takdir hakkında sahiptir.¹⁹² Anılan düzenlemenin 2. fıkrası uyarınca, yukarıda sayılan haller gerçekleşse bile, Anayasa'nın uygulanması veya yorumlanması veya temel hakların kapsamının ve sınırlarının belirlenmesi ya da insan haklarına saygının gerekli kıldığı durumlarda başvuruca incelenmesine devam edilebilecektir.¹⁹³

e. Pilot Karar

Pilot karar uygulaması temelde AİHM'nin, üye ülkelerin yapısal sorunlu alanlarına yönelik olarak önüne getirilen çok sayıdaki uyuşmazlığın çözüme kavuşturulması, bir pilot dosya üzerinden iç hukuklardaki düzenlemelere bakılması amacıyla oluşturduğu bir çözüm yoludur.¹⁹⁴ 6216 sayılı Yasa'da öngörülmemiş olmakla birlikte pilot karar yolu, İçtüzüğün 75. maddesinde düzenleme altına alınmıştır. Bu usulde konuya ilişkin Bölüm tarafından bir pilot karar verilmektedir. Benzer nitelikteki başvurular, idari mercilerce AYM tarafından belirlenen ilkeler çerçevesinde çözümlenir.¹⁹⁵ Çözümlemediği takdirde ise Yüksek Mahkeme tarafından topluca görülerek karara bağlanır.¹⁹⁶ Bölümün, pilot karar usulünü resen, Adalet Bakanlığının

¹⁸⁹ **Özbey, Özcan:** Türk Hukukunda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2012, s.352-353.

¹⁹⁰ Bkz., AYM: Başvuru No: 2016/1924, KT: 03.07.2018.

¹⁹¹ **Pekcanitez, Hakan:** "Bireysel Başvuru Sonunda Verilen Kararların Medenî Yargıya Etkisi", Anayasa Yargısı, Sayı: 35, Yıl: 2018, ss. 73-104, s. 84.

¹⁹² **Hamdemir,** s. 522.

¹⁹³ **Hamdemir,** s. 523.

¹⁹⁴ **Altıparmak, Kerem:** Van Depreminin Hukuktaki Artçıları: Anayasa Mahkemesinin Bayram Otel Kararı, TESEV Yayınları, İstanbul 2014, s. 10; **Döner,** s. 545. Örnek bir AYM kararı için ayrıca bkz., Başvuru No: 2016/22418; 30/5/2019.

¹⁹⁵ **Alyanak, Servet/ Bozkurt Cengiz, Burcu:** "Anayasa Mahkemesinin Pilot Karar Uygulaması ve Kararların Yasama Organına Bildirilmesi", Yasama Dergisi, Sayı: 48, Yıl: Temmuz- Aralık 2023, ss. 117-153, s. 119.

¹⁹⁶ **Alyanak/Bozkurt Cengiz:** s. 123.

veya başvuru talebi üzerine başlatma yetkisi bulunmaktadır.¹⁹⁷ Pilot karar uygulaması için seçilen başvuru, gündemin öncelikli işleri arasında sayılır. Bölüm, pilot kararında tespit ettiği sorunu ve bunun çözümünü için gerekli olan tedbirleri belirler.¹⁹⁸

IV. ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARININ BAĞLAYICILIĞI

A. İPTAL VE İTİRAZ DAVALARI SONUCUNDA VERİLEN KARARLARIN BAĞLAYICILIĞI

1982 Anayasası'nın yazılı ve katı bir anayasa olması sebebiyle, AYM'nin iptal davası ve itiraz yolu kapsamında vermiş olduğu kararların bağlayıcı olması, anayasanın bizzat kendisinden ve en az bunun kadar önemli olan hukuk devleti ilkesi ile Yüksek Mahkeme kararlarının özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

1. Normlar Hiyerarşisi Bağlamında Anayasanın Üstünlüğü ve Bağlayıcılığı

Bir hukuk düzeninde geçerli olan biçimsel kaynakların oluşumu, bağlayıcılığı ve derecelendirilmesi Hans Kelsen tarafından oluşturulmuştur.¹⁹⁹ Hans Kelsen, aynı zamanda “Avrupa Modeli Anayasa Yargısı”, “Anayasa Mahkemesi Sistemi” veya “Merkezileşmiş Denetim Modeli” uygulamalarının da fikir babasıdır.²⁰⁰ Kelsen, normativist teori uyarınca hukuk düzeninin oluşumunu ve bu doğrultuda kurallar hiyerarşisini açıklarken, hukuk kurallarının en üstünde, genel ve hipotetik veya varsayımsal bir kural kabul etmektedir. Buna “temel norm” (Grundnorm-Basic Norm) adı verilmektedir.²⁰¹ Temel norm, pozitif bir hukuk kuralı olmaktan ziyade, ona tabi olan diğer normların yürürlük sebebi niteliğine sahip olduğu için bir hipotezden ibarettir ve hukuk ötesidir.²⁰² Bu sebeple de temel normun niteliği ve kanıtlanması hukuk biliminin dışındadır.²⁰³ Kelsen'in bu hipotezi, hukuk düzeninin normatif ve hiyerarşik bir sistem olmasına dayanmaktadır.²⁰⁴ Temel normdan başlayarak birbirlerine bağlanan normların bütünü bir piramide benzemektedir. Bir normun oluşturulması, aynı zamanda daha üstte yer alan normun uygulanması anlamına gelmektedir. Ancak “Temel Norm” varsayıma dayandığı için, normların derecelendirilmesi “anayasadan” başlatılmalıdır.²⁰⁵ Örneğin, anayasa kanunların hangi usullerle yapılacağını belirler. Dolayısıyla anayasa, kendisine uygun olarak yapılan kanunun kaynağı olduğu için, yasama organı tarafından

¹⁹⁷ **Alyanak/Bozkurt Cengiz:** s. 124.

¹⁹⁸ **Alyanak/Bozkurt Cengiz:** s. 125.

¹⁹⁹ **Kelsen, Hans:** Saf Hukuk Kuramı: Hukuk Kuramının Sorunlarına Giriş, Çeviren: Ertuğrul Uzun, 1. Baskı, Nora Kitap, İstanbul, 2016, s. 13-19.

²⁰⁰ **Uslu, Ferhat:** Anayasa Hukuku, 2. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2020, s. 89.

²⁰¹ **Raz, Joseph:** “Kelsen'in Temel Norm Kavramı”, Çeviren: Şule Ş. Ceylan, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 62, Sayı: 4, Yıl: 2013, ss. 117-146. s. 119; **Uslu,** s. 89.

²⁰² **Raz,** (2013), s. 120.

²⁰³ **Joseph,** s. 120.

²⁰⁴ **Aral, Vecdi:** “Kelsen'in Hukuk Anlayışı”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt: 34, Sayı: 1-4, Yıl: 1968, ss. 513-552, s. 516.

²⁰⁵ **Kelsen,** (2016), s. 23.

kanunun yapılması da anayasanın uygulanması anlamına gelmektedir.²⁰⁶ Her kademedeki normun geçerliliği ve bağlayıcılığı, kendisinden üstün olan norma dayanmaktadır.²⁰⁷ Dolayısıyla normlar, anayasa, kanunlar, tüzükler ve yönetmelikler şeklinde hiyerarşik sıraya tabidir. Bu hiyerarşide anayasa hem bağlayıcı hem de en üst normdur.²⁰⁸ Kaldı ki mantık olarak da üstünlük, bağlayıcı olmayı beraberinde getirmektedir.

Yazılı bir anayasa yapmak, devleti ve onu temsil eden kamu otoritelerini bağlayan bazı kuralları, ilkeleri kabul etmek anlamına gelmektedir. Modern anayasalarda hukuk devleti ilkeleri doğrultusunda devlet organlarının yetkileri, görevleri, birbirleriyle ilişkileri düzenlenir.²⁰⁹ Devlet yetkisini kullanan organlar, işlemlerini ancak anayasanın çizdiği çerçevede yerine getirebilirler. Bu oluşum aynı zamanda, anayasanın kendilerine vermediği herhangi bir yetkiye de sahip olmadıkları anlamına gelir. Tüm kamu makamları, gerek kural işlemleri yaparken, gerekse bireysel işlemleri yaparken anayasaya uymakla yükümlüdür.²¹⁰ Anayasa, devletin işleyiş esasını ve dayandığı temel ilkeleri normatif bir kurallar bütününe bağladığına göre, onun diğer hukuk normlarının üstünde olması da doğaldır.²¹¹ Devletin yazılı bir anayasasının olması, zaten üstünlüğün kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Anayasalarda birey hak ve özgürlükleri sayılarak tanınmakla kalmaz, güvenceye de alınmak suretiyle hukuki belirlilik ve güvenlik ortamı sağlanır. Bu sebeple anayasa normları, diğer hukuk kurallarının üstünde ve bağlayıcı sayılmadığı sürece kendilerinden beklenen işlevi yerine getiremezler.²¹²

1982 Anayasası'nın 11. maddesinin kenar başlığı olan "Anayasa'nın Bağlayıcılığı ve Üstünlüğü" ibaresi, Avusturyalı hukukçu Hans Kelsen tarafından tanımlanan "Saf Hukuk Teorisine" veya "Normativist Teori"ye bağlı olarak yine adı geçen düşünür tarafından oluşturulan, "Normlar Hiyerarşisi" veya "Kurallar Kademelenmesi" ilkelerini yansıtmaktadır.²¹³ Anılan maddede, anayasa hükümlerinin yasama, yürütme, yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayacağı hüküm altına alınmıştır. Dolayısıyla "emredici hüküm" niteliğinde olan 11. maddede, normlar arasında bir hiyerarşi belirlenmekte ve üst normun anayasa hükümleri olduğu kabul edilmektedir.²¹⁴ En kısa şekilde ifade edilmek istendiği takdirde, ülkemizde uygulanmakta olan hiçbir norm Anayasa'ya aykırı olamaz.

²⁰⁶ Kelsen, (2016), 124-135.

²⁰⁷ Kelsen, Hans, "The Nature and Development of Constitutional Adjudication", The Guardian of the Constitution: Hans Kelsen and Carl Schmitt on the Limits of Constitutional Law, Çeviren: Lars Vinx, Cambridge: Cambridge University Press, 2015, ss. 22-78, s.25.

²⁰⁸ Uslu, s. 89.

²⁰⁹ Kelsen, (2015), s. 25.

²¹⁰ Turhan, Mehmet: "Kelsen'e Göre 'Anayasaya Aykırı' Yasa", Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi – 27, Özçesiz, Hayrettin (Editör), İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 373-404, s. 380.

²¹¹ Turhan, s. 382.

²¹² Vinx, Lar: "Introduction", The Guardian of the Constitution: Hans Kelsen and Carl Schmitt on the Limits of Constitutional Law, Cambridge: Cambridge University Press, 2015, ss. 1-21, s. 3.

²¹³ Uslu, s. 88.

²¹⁴ Raz, Joseph: The Concept of a Legal System: An Introduction to the Theory of Legal System, 2. Baskı, Oxford Clarendon Press, 1980, s. 32; Vinx, s. 5.

Anayasa'nın 153. maddenin son fıkrasında ise çok önemli bir düzenleme bulunmaktadır. AYM kararları yasama, yürütme ve yargı organları, idare makamları, gerçek ve tüzel kişiler için bağlayıcıdır.

AYM, Anayasa'nın 153. maddesinin son fıkrasındaki düzenleme uyarınca, kararlarının başta yasama organı olmak üzere tüm devlet organları, gerçek ve tüzel kişiler için bağlayıcı olduğunu değişik kararlarında vurgulamıştır. Yüksek Mahkeme'nin kararlarının bağlayıcı olduğuna yönelik kararlarının özellikle 1985 yılından itibaren kendini gösterdiği görülmektedir. AYM bir kararında konuya şu şekilde yaklaştığı ve aynı gerekçeleri değişik kararlarında da vurguladığı görülmektedir: *“Anayasa'nın 153. maddesinin son fıkrasında, Anayasa Mahkemesi kararlarının yasama, yürütme ve yargı organları ile yönetim makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlayacağı öngörülmüştür. Bu kural gereğince, yasama organı yapacağı düzenlemelerle daha önce aynı konuda verilen Anayasa Mahkemesi kararlarını göz önünde bulundurmak, bu kararları etkisiz kılacak biçimde yasa çıkarmamak, Anayasa'ya aykırı bulunarak iptal edilen kuralları tekrar yasalaştırmamak yükümlülüğündedir.”*²¹⁵ AYM'nin, çeşitli kararlarında kararlarının bağlayıcı olduğunu önemli ifade etmesinin önemli bir nedeni bulunmaktadır. AYM kararlarının bağlayıcı olduğuna yönelik kararların ortak özelliği, Yüksek Mahkeme'nin daha önce iptal ettiği bir düzenlemeyle ilgili ya da iptal kararı karşılanmadan yasama organı tarafından yeni bir düzenleme yapılmış olmasıdır.²¹⁶ Bu durumda açılan yeni davada, Anayasa'ya aykırı olduğu iddia edilen yeni düzenleme AYM tarafından Yüksek Mahkeme'nin kararlarının bağlayıcılığına aykırı bulunarak iptal edilmektedir.²¹⁷ Gerçekten de Yüksek Mahkeme tarafından iptal edilmiş olan bir kanunun yasama organı tarafından Anayasa'ya aykırılık gerekçeleri karşılanmadan çıkarılması durumunda, AYM kararlarının bağlayıcılığının bir önemi kalmamaktadır. AYM bir başka kararında bu durumu şu şekilde ifade etmiştir. *“Hukuk Devletinde, yasama organını da kapsayacak biçimde devletin bütün organları üzerinde, hukukun ve Anayasa'nın mutlak egemenliği vardır. Yasa koyucu her zaman hukukun ve Anayasa'nın üstün kuralları ile bağlıdır. Anayasal denetim bu amacı gerçekleştirmektedir. Bu nedenle de Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığı ilkesine yer verilmiştir. Anayasa'ya aykırı bulunarak iptal edilen kuralın yeniden yasalaşmasına Anayasa'nın 153. maddesinin son fıkrasındaki bağlayıcılık ilkesi engeldir. Yasama organının, iptal edilen kuralın aynısını veya benzerini yasalaştırması durumunda Anayasa Mahkemesinin etkinliği ortadan kaldırılarak yasaların yargısal denetimi anlamını yitirir.”*²¹⁸

²¹⁵ Bkz., AYM: 1996/51 E., 1998/17 K., KT: 13.05.1998; AYM'nin iptal ve itiraz davaları sonucunda benzer yöndeki diğer kararları için bkz., AYM: 1988/11 E., 1988/11 K., KT: 24.05.1988; 1991/27 E., 1991/50 K., KT: 12.12.1991; 1994/50 E., 1994/44-2 K., KT: 05.07.1994; 1996/51 E., 1998/17 K., KT: 13.05. 1998; 2000/14 E., 2000/21 K., KT: 13.09.2000; 2007/5 E., 2007/18 K., KT: 07.02.2007; 2010/49 E., 2010/87/K., KT: 07.07.2010; 2014/149 E., 2014/151 K., KT: 02.10.2014; 2023/104 E., 2023/177 K., KT: 11.10.2023.

²¹⁶ **Hakyemez, Yusuf Şevki:** “Anayasa Mahkemesine Göre Karar Gerekçelerinin Bağlayıcılığı Sorunu”, Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan Cilt: 2, Yetkin Yayınları, Ankara, 2008, ss. 365-399, s. 372.

²¹⁷ **Hakyemez,** (2008), s. 372.

²¹⁸ Bkz., AYM: 1996/51 E., 1998/17 K., KT: 13.05.1998.

AYM, Anayasa'nın 153. maddesinin anlamını ise başka bir kararında ise şu şekilde ifade etmektedir: *“Bu kural, kararların hemen yayımlanma zorunluluğunu, tüm devlet organlarının, yönetim yerlerinin, gerçek ve tüzel kişilerin Anayasa Mahkemesi kararlarına uygun davranma ve karar gereklerini yerine getirme yükümlülüğünü duraksamaya yer vermeyecek şekilde ortaya koymaktadır. Bu organlar, gerekçesi ve sonuç bölümleriyle ayrı ayrı ya da tümüyle içeriğine katılmasalar, bilimsel yöntemlerle eleştirel de kararın gereğini savsaklamadan yerine getirmek, karara uygun düzenlemeleri gerçekleştirmek ve tersine işlem ve eylemden kaçınmak zorundadırlar. Anayasa'nın 153. maddesinin son fıkrasıyla öngörülen bu durum, hukuk devleti olmanın, güçler ayrılığı ilkesinin, Anayasa'nın bağlayıcılığı ve üstünlüğünün, hukukun üstünlüğü ilkesinin doğal gereğidir.”*²¹⁹

2. Anayasa Mahkemesi Kararlarının Normlar Hiyerarşisindeki Yeri

Anayasa yargısı basit anlamıyla, kanunların anayasaya uygunluğunun denetimini sağlamak amacıyla geliştirilmiş bir yargılama faaliyetini ifade etmektedir. AYM, anayasal düzenin işleminin sağlayan en önemli yargısal organdır. Anayasa normları diğer normların üzerinde yer alıp üstün ve bağlayıcı oldukları için, mevcut hukuk düzeni içerisinde zorunlu bir mekanizmanın kurgulanmasına yol açmaktadır.²²⁰ Söz konusu mekanizmanın işleyebilmesi ise Yüksek Mahkeme kararlarının bağlayıcı olmasına dayanır. Bu doğrultuda AYM kararları bazı özellikler taşımaktadır. Öncelikle, Anayasa'nın 153. maddesi uyarınca kesin olan Yüksek Mahkeme kararlarına karşı herhangi bir yasa yoluna gidilememektedir. Yine anılan madde doğrultusunda iptal kararlarının geriye yürütmesi mümkün değildir. AYM tarafından iptal edilen düzenleme, ancak ilgili kararın Resmi Gazete'de yayınlanmasından sonra yürürlükten kalkmakta, normun iptalinden önce ona bağlı olarak gerçekleştirilen işlemler ise geçerliliğini korumaktadır. AYM kararları Resmi Gazete'de yayınlanmasından sonra yasama, yürütme, yargı organları ile idare makamları, gerçek ve tüzel için bağlayıcı hale gelecektir. Yüksek Mahkeme kararlarının bağlayıcılığı, denetime tabi tutulan normun yürürlüğü ve geçerliliği noktalarında önem kazanmaktadır. AYM tarafından iptal edilen norm artık uygulanabilir düzenleme olma niteliğini yitirir. Yüksek Mahkeme'nin iptal talebini reddettiği norm ise AYM'nin kendisi de dâhil olmak üzere hiçbir organ tarafından uygulanamazlık edilemez. Tüm bu hususlardan çıkan sonuç, AYM kararlarının “kurallar kademesi” içerisinde Anayasa ve anayasal teamüller ile eşit düzeyde olduğudur.

3. Hukuk Devleti İlkesinin Gereklere Uyma

Tarihsel gelişim içerisinde polis devletinden sonra ulaşılan ve üzerinde mutabık kalınan yönetim anlayışı hukuk devleti ilkesine dayanmaktadır.²²¹ Hukuk devleti, egemenliğin tek bir

²¹⁹ Bkz., AYM: 1995/56 E., 1995/60 K., KT: 01.12.1995.

²²⁰ Tanör/Yüzbaşıoğlu, s. 553-554.

²²¹ Raz, Joseph: “The Rule of Law and its Virtue”, The Rule of Law and the Separations of Powers, Oxford University Press, 2009, ss. 210-284, s. 217-218.

kişi veya zümreden ulusa geçmesi, bu doğrultuda çeşitli kurumlar tarafından kullanılması, ancak belki de en önemlisi, hukuk kurallarının bu kuralları koyanlar da dâhil olmak üzere tüm kişi ve kuruluşları, devlet organlarını bağlaması anlamına gelir.²²² Tanımdan da anlaşılacağı üzere hukuk devletinin özü, devlet kurumlarının hukukla bağlı olmaları, eylem ve işlemlerinde hukukun çizdiği sınırlar içinde hareket etmeleridir. Ancak yargısal denetim olmaksızın bu ideali gerçekleştirmek neredeyse imkânsız gözükmektedir.²²³

Hukuk devleti kişilere güvence sağladığına göre, bu amacı gerçekleştirebilmek için belirli standartların kabul edilmesine ihtiyaç vardır. Kavram çok geniş olduğu için biz okuyucuya çalışmamızın konusu ile ilgili temel özellikleri sunacağız. Hukuk devletini oluşturabilmek için kabul edilmesi gereken ana koşullar en basit haliyle şu şekilde sıralanabilir: Öncelikle temel hakların güvenceye alınması önem arz etmekte ve bu güvencenin değiştirilmesi zor metinler olan anayasalarda teminata bağlanması gerekmektedir. Temel hak ve özgürlüklerin sınırlanmasında ikinci bir yöntem ise, hak ve özgürlüklerin anayasalarda düzenlenen ilkeler doğrultusunda kanunlarla sınırlanmasıdır.²²⁴ Hukuk devleti ilkesini gerçekleştirebilmek için bir diğer önemli husus, yasaların anayasaya uygun olarak yapılması ve yasama organının bu doğrultuda denetlenmesidir. Bu denetim, kuvvetler ayrılığı ilkesi doğrultusunda bağımsız ve tarafsız bir yargı organı tarafından yapıldığı takdirde etkin ve işlevsel olacaktır.²²⁵ Hukuk devletinde yürütme organını ve onun uzantısı olan idarenin de hukukla sınırlı olması, mali sorumluluğunun kabul edilmesi ve yine yargısal denetime tabi tutulması bir diğer zorunluluktur.²²⁶ Ancak hukuk devletinin belki de en önemli öğelerinden birisi, bağımsız ve tarafsız bir yargı organı oluşturulması ve bu organın da anayasa ile sınırlanmasıdır.²²⁷ Bu saydığımız ilkeler hukuk devleti ilkesinin olmaz ise olmazlarıdır. Alt ilkeler ve yan unsurlar doğaldır ki genişletilebilir.²²⁸

1982 Anayasası'nın 2. maddesinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir hukuk devleti olduğu belirtilmiştir. Anayasa'nın 11. maddesinde yasama organının Anayasa ile bağlı olduğu hüküm altına alınmıştır. Anılan madde uyarınca, Anayasa hükümleri yasama organını bağlayan temel hukuk kurallarıdır. Bu doğrultuda TBMM Anayasa'ya aykırı yasa yapamaz. Bu husus ayrıca

²²² Raz, (2009), s. 219.

²²³ **Yayla, Yıldızhan:** "Anayasa Mahkemesine göre Cumhuriyetin Özü", Prof. Dr. Hıfzı Timur'un anısına Armağan, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Münasebetler Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1979, s. 1012-1013.

²²⁴ **Gören, Zafer:** Temel Hak Genel Teorisi, 1. Baskı, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir, 2000, s. 87.

²²⁵ **Özkul,** (2007), s. 87-88.

²²⁶ **Gözübüyük, A. Şeref:** Yönetişel Yargı, 26. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007, s.5.

²²⁷ **Gözübüyük,** s. 6.

²²⁸ AYM hukuk devletini şu şekilde tanımlamaktadır: "*Hukuk devletinin temel ögesi, tüm devlet faaliyetlerinin hukuka uygun olmasıdır. Hukuk devleti, insan haklarına saygı gösteren ve bu hakları koruyucu, adil bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmeye kendini zorunlu sayan ve tüm faaliyetlerinde hukuka ve Anayasa'ya uyan bir devlet demektir.*" Bkz., AYM: 1963/124 E., 1963/243 K., KT: 04.12.1963. Yüksek Mahkeme'nin benzer yöndeki kararları için bkz., AYM: 1976/1 E., 1976/28 K., KT: 16.08.1976; 1989/11 E., 1989/48 K., KT: 2.12.1989; 2010/49 E., 2010/87 K., KT: 07.07.2010; 2012/107 E., 2013/90 K., KT: 10.07.2013; 2013/39 E., 2013/65 K., KT: 22.05.2013

11. maddenin 2. fıkrasında, kanunların Anayasa'ya aykırı olamayacağı şeklinde açıkça hüküm altına alınmıştır. Anayasa'nın 146. maddesinde, yasama organının Anayasa'ya aykırı yasa yapmasının müeyyidesi düzenlenmiştir. Anayasa'nın devam eden maddelerine bakıldığında, kanunların Anayasa'ya aykırı olup olmadıklarının denetlenebilmesi için bir AYM'nin kurulduğu anlaşılmaktadır. 148 ve 149. maddeler uyarınca Yüksek Mahkeme, kanunların Anayasa'ya uygunluğunu hem şekil hem de esas bakımından denetleyecek, aykırı olduklarını belirlemesi halinde iptal edecektir. 153. madde uyarınca AYM tarafından iptal edilen kanun, iptal kararının Resmi Gazete'de yayımlandığı gün yürürlükten kalkacaktır.

1982 Anayasası'nda yürütme organı da hukukla bağlanmıştır. Anayasa'nın 11. maddesi uyarınca, Anayasa hükümleri yürütme organını ve idari makamları bağlayan temel hukuk kurallarıdır. Dolayısıyla yürütme organı ve uzantısı olan idare makamları, Anayasa'ya aykırı işlem ve eylem yapamazlar.²²⁹ Ayrıca Anayasa'nın 8. maddesi uyarınca, yürütme organı yürütme yetkisini ve görevini kanunlara uygun olarak kullanacaktır. Kanunlar da Anayasa'ya uygun olacağına göre, burada Anayasa'ya uygunluk yönünden iki aşamalı bir koruma kabul edilmiştir.²³⁰ İdarenin işlemleri, bireysel idari işlemler ve düzenleyici idari işlemler şeklinde ikiye ayrılır. Düzenleyici idari işlemler tüzük ve yönetmeliklerdir.²³¹ Anayasa'nın 115. maddesi uyarınca, tüzükler kanunlara aykırı olamaz. 124. maddede de yönetmeliklerin, kanunlara ve tüzüklere aykırı olamayacakları hüküm altına alınmıştır. İdarenin bireysel işlemleri ise tüzük ve yönetmeliklere dayanmaktadır.²³² Dolayısıyla yürütme organı, başta Anayasa'ya sonrasında ise kanunlara aykırı eylem ve işlem yapamayacaktır. Daha net bir ifade ile yürütme organı, öncelikle Anayasa'ya ve kanunlara aykırı tüzük çıkaramayacak, sonrasında ise Anayasa'ya, kanunlara ve tüzüklere aykırı yönetmelik yapamayacaktır.²³³ Son olarak yürütme organı, Anayasa, kanun, tüzük ve yönetmeliklere aykırı bireysel idari işlem yapamayacaktır. Yürütme organının bu yükümlülüklerle aykırı davranmasının yaptırımını ise Anayasa'nın 125. maddesinde hüküm altına alınmıştır. 125. madde uyarınca, idarenin her türlü eylem ve işlemine karşı yargı yolu açıktır. Bunun anlamı, idarenin yaptığı işlemler, uyulması gereken üst kurallara göre yapılmadığı takdirde, bu işlemler dava konusu olabilir ve yargı organı tarafından iptal edilebilir.²³⁴ 1982 Anayasası hükümleri uyarınca AYM kararları ile ilgili hükümler dikkate alındığında, Yüksek Mahkeme kararlarına uyma zorunluluğunun, hem demokratik hukuk devletinin gelişimi hem de hukuk sisteminin kalitesi açısından büyük önem taşıdığı ve bu

²²⁹ **Eroğlu, Hamza:** İdare Hukuku, Genel Esaslar İdarî Teşkilât ve İdarenin Denetlenmesi, 5. Baskı, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1985, s. 63.

²³⁰ **Eroğlu,** s. 64-65.

²³¹ **Yıldırım, Turan/Göçgün, Muhammed:** "İdarenin Düzenleyici İşlemlerinde Eşitlik İlkesi", İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, Yıl: Güz 2016, ss. 39-60, s. 39-40.

²³² **Ulu, Güher:** "İdari İşlemin Unsurlarının İşlevi", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı:38 Yıl:19, Yaz 2020/2, ss.74-102, s. 90.

²³³ **Sezer, Abdullah:** "Normlar Hiyerarşisi ve Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri [Çok Boyutlu Normlar Piramidi Yaklaşımı]", Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt: 36, Sayı: 1, Yıl: 2019, ss. 353-412, s.355.

²³⁴ **Akılmaz, Bahtiyar/Sezginer, Murat/ Kaya, Cemil:** Türk İdari Yargılama Hukuku, 1. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2018, s. 3.

sayede toplumun tüm katmanları için geçerli olabilecek nitelikli bir kamusal fayda doğurduğu anlaşılmaktadır.²³⁵

4. Anayasa Mahkemesi Kararlarının Hukuk Düzeni Üzerindeki Etkileri

AYM kararları yargısal bir faaliyet sonucunda verilmiş olduğu için kararları diğer mahkeme kararlarına göre farklılıklar arz etmektedir. Anayasa, normlar hiyerarşisinde en üstte yer almakta, Yüksek Mahkeme'nin kararları da yasama, yürütme ve yargı organları dâhil tüm devlet kurumları ve kişileri bağlamaktadır. Bu kabulden çıkan sonuç, Anayasa ve normlar hiyerarşisinin bağlayıcılığı gereği kanunların Anayasa'ya uygunluğunun denetlenmesidir.²³⁶ Bu sayede hem Anayasa'nın işlerliği sağlanır hem de hukuk düzeni mantıksal bir tutarlılığa kavuşur.²³⁷ Hukuki belirlilik ve güvenliğin sağlanmasında en önemli yargısal aktör Yüksek Mahkemedir. Zaten Anayasa'da AYM, kanunların Anayasa'ya uygunluğunun yargısal nitelikte denetlenmesi için kurulmuş özel mahkeme niteliğindedir. Dolayısıyla, hukuk düzeninin işlerliğinde önemli fonksiyona sahip olan AYM kararlarının bağlayıcılık özelliğini daha iyi anlayabilmek için hukuk düzeni üzerindeki etki ve sonuçlarına da bakılması gerekmektedir.

a. Kararların Yatay ve Dikey Kapsamda Etkisi

Öncelikle AYM kararlarının bağlayıcılığı ve hukuk düzeni üzerindeki etkileri konusunda iki temel özelliğin göz önüne alınması gerekmektedir. Bunlardan ilki, Yüksek Mahkeme kararlarının dikey etkisidir. Anayasal düzenleme gereği Yüksek Mahkeme'nin kararları yasama, yürütme ve yargı organları ile idare makamlarını ve tüzelkişileri bağlamaktadır. Bu zorunluluk, devlet organlarının anayasal düzenlemeler kapsamında hukuk düzeni içerisinde hareket etmesini de beraberinde getirmektedir.²³⁸ Modern anayasacılığın kabul ettiği felsefe, hem siyasi iktidarın sınırlandırılmasını hem de sınırlı iktidar ortamında bireylerin hak ve hürriyetlerinin tanınıp korunmasını gerektirmektedir.²³⁹ Devlet iktidarı ancak bu sayede kuvvetler ayrılığı ilkesi doğrultusunda anayasal düzene bağlı kalmaktadır.²⁴⁰

AYM kararlarının bir diğer etkisi Yüksek Mahkeme kararlarının gerçek kişileri de bağlamasıdır. Bu sonuç ise AYM kararlarının yatay etkisini ifade etmektedir.²⁴¹ Yatay etki, bireylere hukuki güvenlik ve belirlilik ortamı hazırlar.²⁴² Bu sayede toplum, anayasa tarafından oluşturulan düzenin belirlemiş olduğu hukuk sistemi içerisinde siyasal ve sosyal alanda sağlıklı

²³⁵ **Turhan, Mehmet:** "Anayasa Yargısının Demokratik Hukuk Devletindeki İşlevi ve Meşruluğu", Anayasa Yargısı İncelemeleri 1, Turhan, Mehmet/Tülen, Hikmet (Editörler), Ankara, 2006, ss. 1-89, s. 41-42.

²³⁶ **Çağlar,** s. 175-176.

²³⁷ **Arsel,** s. 20-21.

²³⁸ **Erdoğan,** 2004, s. 301.

²³⁹ **Alan,** s. 2.

²⁴⁰ **Eren,** s. 53; **Gözler,** (2000), s. 860.

²⁴¹ **Çağlar,** s. 175.

²⁴² **Erdoğan,** 2004, s. 302.

bir biçimde yaşayabilme fırsatına sahip olmaktadır.²⁴³ Bu doğrultuda AYM kararlarının bağlayıcılığı, modern demokrasinin gerekleri açısından hayati öneme sahiptir.²⁴⁴

b. Kararların Erga Omnes Etkisi

AYM'nin anayasaya uygunluk denetimi sonucunda vermiş olduğu red kararlarının hukuk düzenine herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Bunun sebebi, Yüksek Mahkeme tarafından incelenen ve hâlihazırda hukuk sisteminde uygulanmakta olan düzenlemenin Anayasa'ya aykırı olmadığına kanaat getirmiş olmasıdır. Dolayısıyla AYM tarafından denetlenen ve bu denetim sonucunda, Anayasa'ya aykırılığı hakkında red kararı verilen norm yürürlükte kalmaya devam edecektir.²⁴⁵ AYM'nin red kararları nisbi nitelikte, taraflar arasında (inter partes) bağlayıcı etkiye sahiptir. Dolayısıyla red kararları, Anayasa'ya uygun olduğu tespit edilen kanun hakkında sadece davanın taraflarını bağlayıcı etkiye sahiptir.²⁴⁶

Yüksek Mahkeme, Anayasa'ya aykırılık iddiasını yerinde bularak, yargılama faaliyetine konu düzenlemeyi iptal ettiği takdirde, iptal edilen düzenleme yasama organının herhangi bir faaliyette bulunmasına gerek olmaksızın kendiliğinden yürürlükten kalkmakta, iptale ilişkin kararın usulüne uygun olarak yürürlüğe girmesi yeterli olmaktadır.²⁴⁷ Ancak iptale ilişkin bu kararın hukuk düzeni içinde bazı etkileri söz konusudur.²⁴⁸ AYM'nin Anayasa'ya aykırı bularak iptaline karar verdiği düzenleme herkes için hüküm ve sonuç doğurur. Buna kararın “erga omnes” etkisi denir.²⁴⁹ Bu bağlamda, AYM'nin iptal kararı, yasama, yürütme ve yargı organları dâhil herkes için bağlayıcıdır. Burada AYM kararlarının bağlayıcılığı, ilgili düzenlemenin yürürlüğü ve hukuki geçerliliğine yönelik olmaktadır.

AYM'nin kendi kararlarını cebri icra etme yetkisi bulunmamaktadır. AYM'nin gerek iptal gerekse red kararları bağlayıcılıklarını, erga omnes etkinin mantıksal sonucundan almaktadır.²⁵⁰ Bu doğrultuda, Yüksek Mahkeme'nin kararlarına uygun davranılması bir mecburiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu kararların yerine getirilmesi için herhangi bir hukuksal işleme gerek bulunmamaktadır. Dolayısıyla, Yüksek Mahkeme'nin iptaline karar verdiği bir norm artık hiç kimse veya organ tarafından uygulanamaz. Diğer taraftan, AYM'nin iptal talebini reddettiği bir norm, Yüksek Mahkeme'nin kendisi de dâhil olmak üzere hiç kimse tarafından uygulanmaktan alıkonulamaz.²⁵¹ Anayasa'da Yüksek Mahkeme kararlarına uyulmamasına yönelik bir yaptırım hüküm altına alınmamış olsa da,

²⁴³ Döner, s. 475-476.

²⁴⁴ Turhan, s. 48.

²⁴⁵ Gözler, (2014), s. 488.

²⁴⁶ Gözler, (2014), s. 489.

²⁴⁷ Gözler, (2014), s. 488.

²⁴⁸ Azrak, s. 153.

²⁴⁹ Özbudun, (2014), s. 406.

²⁵⁰ Özbudun, (2014), s. 406.

²⁵¹ Eren, s. 665-667.

AYM tarafından iptal edilen bir düzenlemenin uygulanması ceza hukuku açısından suç, özel hukuk açısından ise haksız fiil teşkil edecektir.²⁵²

c. Kararların Res Judicata Etkisi

Anayasa'nın 153. maddesi uyarınca AYM kararları kesin niteliktedir. Anılan düzenlemenin son fıkrasında, Yüksek Mahkeme kararlarının Resmi Gazete'de hemen yayımlanacağı ve yasama, yürütme ile yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlayacağı düzenlemesi yer almaktadır. Bunun mantıksal sonucu olarak, AYM kararları hem kesin hüküm teşkil etmekte hem de bağlayıcı etkiye sahip olmaktadır. AYM kararlarının kesin hüküm etkisine "res judicata" denilmektedir. Anılan terim, yargılama faaliyeti sonucunda davaya konu uyuşmazlığın sonsuza kadar çözüme kavuşturulması anlamına gelmektedir.²⁵³ Kelime anlamı bakımından ise res judicata, "yargılanmış şey", veya "hükmedilmiş şey", "karara bağlanmış şey" olarak tanımlanabilir. Res judicata ile çözüme kavuşturulan hukuki uyuşmazlığın hakkaniyete uygun olduğu varsayılır.²⁵⁴ AYM, yürüttüğü yargısal faaliyet sonucunda Anayasa'ya aykırılığı iddia edilen düzenlemeyi res judicata ile nihai çözüme kavuşturmakta, hukuk düzeni çerçevesinde mantıksal bir tutarlılık ortaya koymakta, hukuk devletinin gerçekleşmesi için gerekli ortamı hazırlamaktadır.²⁵⁵ Bu nedenle hukuk düzeninin güvenilirlik ve belirlilik çerçevesinde işleyebilmesi için AYM kararlarının bağlayıcı olduğunu kabul etmenin bir zorunluluk olduğu söylenebilir.²⁵⁶ Anayasal sistemde sağlıklı ve nitelikli işleyişi sağlamaya yarayan en önemli organlardan birisi, AYM ve kararlarının res judicata etkisidir.²⁵⁷

Res judicata, mevcut hukuk düzeninde "tekrar yargılama yasağı", "bağlayıcılık" ve "kesin delil teşkil etme" sonuçlarını da doğurur.²⁵⁸ Yine, "ne bis in idem" ilkesi²⁵⁹ uyarınca çözüme kavuşturulan uyuşmazlık, uyuşmazlığın konusu, sebepleri ve tarafları aynı olduğu sürece başka bir mahkemede dava olarak yargılama konusu olamaz.²⁶⁰ Res judicata uyarınca, AYM kararları herkes için bağlayıcı özellik taşımakla birlikte, kesin delil özelliğini de bünyesinde barındırmaktadır.²⁶¹ Dolayısıyla, AYM'nin çözüme kavuşturduğu bir konu, aynı konu ve sebeplerle tekrar görülemeyecek, Yüksek Mahkeme'nin ilk kararı kesin delil ve hüküm

²⁵² Tanör/Yüzbaşıoğlu, s. 55.

²⁵³ Ayrıntılı bilgi için bkz., Gözler, Kemal: "Res Judicata'nın Türkçesi Üzerine", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 56, Sayı: 2, Yıl: 2007, ss. 45-61, s. 46-47.

²⁵⁴ Gözler, (2007), s. 47.

²⁵⁵ Gözler, (2007), s. 47.

²⁵⁶ Tanör/Yüzbaşıoğlu, s. 553-554.

²⁵⁷ Doğru, s. 78.

²⁵⁸ Carlisle, Jay: "Second Circuit 2005 Res Judicata Developments", Quinnipiac Law Review, 24, (2), (2006), ss. 351-363, s. 355.

²⁵⁹ Kavram hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Oter, İlayda: "Ne Bis İn İdem İlkesinin Uygulanabilirlik Alanları İle İlgili Bir Sentez Çalışma", Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Sayı: 50, Yıl: 2022, ss. 139-158.

²⁶⁰ Gözler, (2007), s. 47.

²⁶¹ Tanör/Yüzbaşıoğlu, s. 553-554.

niteliğinde olacaktır.²⁶² AYM kararlarının kesin hüküm niteliğinde olmaları, hem şekli anlamda hem de maddi anlamda kesin hüküm olma özelliğini taşımaktadır.²⁶³ AYM kararlarına karşı gidilebilecek herhangi bir üst kanun yolu bulunmamaktadır.²⁶⁴ Anayasa'nın 153. maddesinin son fıkrasındaki düzenleme uyarınca, Yüksek Mahkeme vermiş olduğu kararlar birlikte ilk ve son derece mahkemesi sıfatını kazanmaktadır.²⁶⁵ Aynı sonucu doğrulayacak şekilde Anayasa'nın 138. maddesinin son fıkrasındaki düzenlemede ise, yasama ve yürütme organları ile idarenin AYM kararlarına uymak zorunda oldukları, bu organlar ve idarenin Yüksek Mahkeme tarafından alınan kararları hiçbir suretle değiştiremeyecekleri ve bunların yerine getirilmesini geciktiremeyecekleri belirtilmektedir.²⁶⁶

B. BİREYSEL BAŞVURU YOLU SONUCUNDA VERİLEN KARARLARIN BAĞLAYICILIĞI

2010 Anayasa değişikliği ile birlikte, AYM'nin önceki görevlerine ek olarak bireysel başvuru yolu getirilmiş, ancak Anayasa'nın 153. maddesinde değişikliğe gidilerek bireysel başvuru kararlarının bağlayıcı olduğuna dair bir düzenleme yapılmamıştır. Aynı şekilde 6216 sayılı Yasa'da da, Yüksek Mahkeme'nin kararlarının bu konuda da bağlayıcı olduğuna ilişkin bir hüküm mevcut değildir.²⁶⁷ Yukarıda da belirttiğimiz üzere kanaatimizce böyle bir düzenlemeye gerek bulunmamaktadır. Bu doğrultuda tekrardan kaçınmak için bu başlık altındaki açıklamalarımıza, yukarıda iptal ve itiraz davalarının bağlayıcılığı konusunda Anayasa'nın 11, 138 ve 153. maddeleri bağlamında okuyucuya sunduğumuz bilgilere atıf yapmakla başlıyoruz.

Genel mantık ilkeleri çerçevesinde, bireysel başvuru sonucunda AYM'nin vermiş olduğu kararların da bağlayıcı olduğu, diğer bir ifadeyle ifa ve icra edilmeleri gerektiği konusunda kanaatimizce bir tereddüt bulunmamaktadır. 2010 Anayasa değişikliğiyle kabul edilen bireysel başvuru yolunun yürürlüğe girmesiyle birlikte Yüksek Mahkeme anayasa şikâyeti hakkında da görevlendirilmiş durumdadır. Soyut ve somut norm denetimi sonucunda verilmiş olan kararların bağlayıcı olduğunu kabul edip, daha özel, hak ve özgürlükleri daha ayrıntılı ve sistematik biçimde koruma altına alan ve sonradan anayasa yargısı sistemine eklenen bireysel başvuru yolu neticesinde verilen kararların bağlayıcı olmadığını kabul etmek hukuk mantığıyla çelişmektedir.

²⁶² **Gözler, Kemal:** Hukuka Giriş, 9. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa, 2012, s. 453.

²⁶³ **Tanör/Yüzbaşıoğlu,** s. 553.

²⁶⁴ **Erdoğan,** s. 301.

²⁶⁵ **Gözler,** (2000), s. 921.

²⁶⁶ **Gözler,** (2000), s. 920.

²⁶⁷ **Göztepe Çelebi, Ece:** "Bireysel Başvuru Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası Sorunu ile Kurumsallaşma İhtiyacı", Anayasa Yargısı, Cilt: 32, Sayı: 1, Yıl: 2016, s. 95.

AYM'nin bu yeni görevi, doğal ve zorunlu olarak Yüksek Mahkeme ile yargı sisteminde bulunan diğer mahkemeler arasında zorunlu bir diyalogun doğmasına yol açmıştır.²⁶⁸ AYM'nin bu diyalogu, diğer mahkemeler tarafından, Yüksek Mahkeme'nin almış olduğu kararların icra edilmesi zorunluluğunu da kapsamaktadır. En üst denetim mercii olma niteliği, kararlarının icra ve ifa edilmesi zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir.²⁶⁹ AYM kararlarına uyma zorunluluğu, hukuksal sürecin işlerliği ve sıhhati açısından büyük önem taşımaktadır.²⁷⁰ Bu sıhhat ve işlerlik, ancak Yüksek Mahkeme kararlarının bağlayıcı olması durumunda etkinlik kazanabilir. İlk derece mahkemelerinin vermiş olduğu kararların bir noktada bağlayıcı olduğunu kabul ederken, AYM kararının bağlayıcı olmadığını savunmak mevcut hukuk sistemini ve Anayasa'nın üstünlüğü ilkesini tersten okumak anlamına gelmektedir. Kaldı ki Yüksek Mahkeme de, bireysel başvuru sonucunda önüne gelen uyuşmazlıklarda vermiş olduğu kararlarında, Anayasa'nın 11. maddesinde Anayasa'nın bağlayıcılığı ve üstünlüğü ilkesinin düzenlendiğini, 153. maddenin son fıkrası uyarınca da kararlarının yasama, yürütme, yargı organları ile idare makamları, gerçek ve tüzel kişiler için bağlayıcı olduğunu vurgulamaktadır.

AYM, konuyla ilgili son kararlarından birinde konuya şu şekilde açıklık getirmektedir: *"Anayasa'nın "Anayasa Mahkemesinin kararları" kenar başlıklı 153. maddesinin birinci fıkrasının birinci cümlesi ile altıncı fıkrası şöyledir: Anayasa Mahkemesinin kararları kesindir. Anayasa Mahkemesi kararları Resmî Gazetede hemen yayımlanır ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar. Anayasa'nın 13. maddesinde temel hak ve hürriyetlere yönelik sınırlandırmaların Anayasa'nın sözüne aykırı olamayacağı hükme bağlanmıştır. Anayasa'nın 13. maddesinde yer alan Anayasa'nın sözü, Anayasa'nın metnini yani lafzını ifade etmektedir. Mevcut başvuruda Anayasa'nın 153. maddesinin altıncı fıkrasına aykırı davranıldığı tespit edildiği takdirde başvurucunun bireysel başvuru hakkının, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkı ile kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının ihlal edildiği sonucuna varılacaktır. Norm denetiminde olduğu gibi bireysel başvuru yolunda da Anayasa hükümlerinin nihai ve bağlayıcı olarak yorumlanması yetkisi Anayasa Mahkemesine aittir. Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığına ilişkin anayasal hüküm, bireysel başvuru kapsamında ihlal edildiğine karar verilen temel hak ve özgürlükler için de geçerli olan ek bir güvencedir. Başvuruya konu somut olayda İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi ile Yargıtay 3. Ceza Dairesi anayasal ve yasal zorunlulukları gözardı ederek başvurucu hakkında yeniden yargılama işlemlerine başlamamış, hükmün infazına devam olunmuş ve başvurucunun hükümlü statüsü sürdürülmüştür. Sonuç olarak Anayasa Mahkemesinin ihlal kararının gereği yerine getirilmemiştir. Anayasa Mahkemesi kararlarının yerine getirilmemesi, Anayasa'nın 153. maddesinin altıncı fıkrasında Anayasa Mahkemesi*

²⁶⁸ **Doğru, Osman:** Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Rehberi, 1. Baskı, Legal Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 92; **Göztepe Çelebi,** (2016), s. 96.

²⁶⁹ **Çelik,** s. 208-209.

²⁷⁰ **Metin,** s. 95-96.

kararlarının yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlayacağı hükmü ile çatışan bir durum ortaya çıkarmıştır.”²⁷¹

AYM kararlarının bireysel başvuru yolunda bağlayıcı olup olmadıkları konusu akıllara, Yüksek Mahkeme'nin farklı anayasa şikâyeti kararlarındaki bağlayıcılığının sadece taraflar açısından olması gerekip gerekmediği, diğer devlet organlarının yürüttükleri işlemlerde, daha önce verilmiş kararları hangi oranda dikkate almaları icap ettiği sorusunu getirebilir. Konu bu açıdan incelendiğinde de bir değişiklik bulunmamaktadır. İlk olarak, AYM'nin, bireysel başvuru yolunda hak ihlali olmadığına yönelik kararı başvuru açısından kesin niteliktedir.²⁷² Yine Yüksek Mahkeme, herhangi bir hak ihlali olduğuna yönelik hüküm verdiği takdirde, ihlalin tespit edilmesiyle birlikte, söz konusu ihlali gidermekle yükümlü olan taraf AYM'nin kararı doğrultusunda ihlali gidermek zorunluluğu altına girmektedir.²⁷³ Hukuk devletinin en önemli ilkelerinden birisi olan kesin hükmün uygulanırılığı ilkesi doğrultusunda, AYM kararlarının ve bu kararlarda belirlenen temel ilkelerin devlet makamları tarafından dikkate alınması ve bu doğrultuda icra edilmesi gerekmektedir.²⁷⁴ Dolayısıyla devlet organları, yürüttükleri eylem ve işlemlerde AYM'nin benzer durumlarda vermiş olduğu kararları dikkate almak yükümlülüğü altındadır. AYM, çeşitli kararlarında bu hususa ayrıca vurgu yapmıştır.²⁷⁵

AYM'nin bireysel başvuru yoluyla vermiş olduğu kararlar, diğer yüksek yargı organları da dâhil olmak üzere tüm yargılama mercileri için bağlayıcı niteliktedir. Yüksek Mahkeme çeşitli kararlarında, bireysel başvuru incelemesi sonucunda bir yargı organının yerine getirdiği yargısal faaliyetle ilgili olarak Anayasa tarafından tanınmış ve güvence altına alınmış bir temel hakkın ihlal edilmiş olduğuna yönelik karar vermesi halinde, söz konusu ihlalin önlenmesi, ihlal edilen hakkın niteliği doğrultusunda eski haline getirilmesi, diğer bir ifadeyle ihlalden önceki hale dönülmesi gerektiğini ifade etmiştir.²⁷⁶ İhlalin bir mahkeme kararından kaynaklanması ve

²⁷¹ Bkz., AYM: Başvuru No: 2023/99744, KT: 21.12.2023. AYM'nin benzer yöndeki kararları için bkz., AYM: Başvuru No: 2012/144, KT: 02.10.2013; Başvuru No: 2014/7621, KT: 25.07.2017; AYM: 2017/85 E., 2017/64 K., KT: 15.03.2017; Başvuru No: 2020/32949, KT: 21.01.2021; Başvuru No: 2023/53898, KT: 25.10.2023.

²⁷² Doğanoglu, s. 503-503.

²⁷³ Gümüşay, s. 94.

²⁷⁴ Gülçür, Abdulkadir: “AİHM ve Türk Anayasa Mahkemesi'nin Kararları Işığında Hukuki Kesinlik (Belirlilik) İlkesinin İncelenmesi”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1, Cilt 24, Yıl: Haziran 2018, ss. 197-214, s. 153.

²⁷⁵ AYM'nin, Anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkesi kapsamında kararlarının bağlayıcı olduğuna ve benzer durumda vermiş olduğu kararların tüm devlet organları tarafından dikkate alınması gerektiğine yönelik kararları için bkz., AYM: Başvuru No: 2012/144, KT: 02.10.2013; Başvuru No: 2019/33281, KT: 26.01.2023; Başvuru No: 2023/53898, KT: 25.10.2023; Başvuru No: 2023/9974, KT: 21.12.2023.

²⁷⁶ AYM, hak ihlalleri ve sonuçlarına yönelik olarak verdiği birçok kararında, tespit etmiş olduğu ihlallerin giderilmesine yönelik genel ilkeler belirlenmiştir. Yüksek Mahkeme ilgili kararlarında, bireysel başvuruya ilişkin olarak temel hakkın ihlal edildiğini tespit ettiğinde, ihlalin ve ihlalinin önlenmesi için hakkın mümkün olduğu ölçüde eski haline getirilmesi, yani ihlal öncesi duruma dönülmesini vurgulamakta ve ihlalin giderilmesi için “yeni bir yargılamanın” yapılması gerektiği üzerinde durmaktadır. AYM kararlarında da anlaşılacağı üzere, ihlalin sona erdirilmesi, ihlalden önceki duruma dönülmenin sağlanmasına bağlıdır. Kısaca ifade etmek gerekirse, yeniden yargılama yoluyla ihlalin sonuçları giderilmelidir. Diğer taraftan yetkili mahkemenin, yeniden yargılama gerekçesini değerlendirme konusunda takdir yetkisi de bulunmamaktadır. Bkz., AYM: Başvuru No: 2013/500,

mahkemenin ihlali gidermek için AYM kararı doğrultusunda yeniden yargılama yapmaması durumunda, tespit edilen anayasaya aykırılık giderilmemiş, korunan hak ve özgürlük tanınmamış olacaktır.²⁷⁷ Yüksek Mahkeme'nin kesinleşmiş ve bağlayıcı nitelikteki kararlarının diğer mahkemeler tarafından icra edilmemesi, AYM'nin işlevini yitirmesine, adil yargılanma hakkının görmezden gelinmesine yol açacaktır.²⁷⁸ Sonuç olarak AYM'nin bireysel başvuru yoluyla vermiş olduğu kararlar, tüm devlet organları ve yargılama mercileri tarafından uyulması zorunlu, ötelenemeyen, görmezlikten gelinemeyen bağlayıcı kararlardır.²⁷⁹

SONUÇ

Bir toplum sözleşmesi niteliğinde olan ve üstün olduğu kabul edilen anayasalara duyulan inanç, söz konusu üstünlüğün korunmasını da beraberinde getirmiş ve anayasa mahkemeleri bu sayede doğmuştur. Yargısal denetimin olmadığı sistemlerde, anayasanın üstünlüğü ilkesi bir anlam ifade etmeyecek, pratikte de hiçbir zaman tam bir işlevsellikle uygulanmayacaktır. Anayasa mahkemelerinin üstlenmiş olduğu anayasaya uygunluğun denetlenmesi görevi, en basit haliyle kanunların anayasaya uygunluğunun sağlanması anlamına gelmektedir. Anılan görev, bir yandan iktidarı mevcut hukukla sınırlandırmakta, bir yandan da denetimin bir sonucu olarak insan hak ve özgürlükleri için güvenceli bir zemin oluşturmaktadır. Anayasa mahkemeleri, görevleri itibarıyla siyasi alanı etkileyen kararlar alsalar da, sonuç olarak anayasa yargısı aracılığıyla yapılan denetimin niteliği hukukilik arz etmektedir.

İnsan hak ve hürriyetlerinin teminatı, hukuka duyulan güvene ve hukuk devleti ilkesinin gerçekleşmesine bağlı bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan haklarının hukuki anlamda değer kazanması, anayasalarda bu hakların tanınarak teminat altına alınmasıyla mümkün olmakta, kuvvetler ayrılığı ilkesi de modern hukuk devleti için bir temel oluşturmaktadır. Hukuka uygun davranan devlet, egemenlik yetkisini keyfi şekilde kullanamayacak, anayasa ve kanunlar çerçevesinde hareket etmek zorunda kalacaktır. Siyasi aktörler, kendi ideolojileri doğrultusunda politik kararlar alsalar da, alınan bu kararların birey hak ve özgürlükleri yönünden sınırları bulunmak zorundadır. Egemenlik yetkisini kullanan güçlerin iktidarı hukukla sınırlandırılmadığı müddetçe, hak ve özgürlükler için her zaman bir tehlike mevcuttur. Bu doğrultuda özellikle hukuk devleti ilkesi, iktidarın demokratik değerlerle sınırlandırılmasında bir üst değer niteliğindedir. Anayasa mahkemeleri, yasama ve yürütme organının, hatta yargı organlarının vermiş oldukları kararları denetlemek suretiyle kuvvetler ayrılığı ilkesinin hayat bulmasına imkân sağlamaktadır. Bu sebeple modern demokrasilerde anayasa mahkemeleri,

KT: 20.03.2014; Başvuru No: 2013/1966, KT: 25.03.2015; Başvuru No: 2013/1780, KT: 20.03.2014; Başvuru No: 2015/1950, KT: 22.02.2018; Başvuru No: 2017/15698, KT: 26.07.2019; Ayrıca bkz., **Gümüşay**, s. 95.

²⁷⁷ **Özkan, Gürsel**: Hak İhlaline İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarının Danıştay Kararlarına Yansıması", Anayasa Yargısı, Cilt: 37, Sayı: 1, Yıl: 2020, ss.193-236, s. 200.

²⁷⁸ **Kahraman, Mehmet/Şahin, Muhammed**: "Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kararlarının Yerine Getirilmesi", Anayasa Yargısı, Cilt: 32, Sayı: 2, Yıl: 2019, ss. 37-61, s. 46.

²⁷⁹ **Özkan**, s. 199.

sadece anayasanın uygulanmasını sağlamakla yetinmemekte, aynı zamanda anayasal ilkeleri hak ve özgürlükler alanında genişletmekte, anayasal uygulamaları toplum yararına geliştirmekte, başka bir ifadeyle ülkenin toplumsal ve siyasal gelişimine yön vermektedir. Anayasa mahkemelerinin, anayasanın içeriğine ve anlamına ilişkin verdikleri bütün kararlar, tüm devlet organları için uyulması zorunlu hükümler niteliğindedir.

Anayasanın üstünlüğü ilkesinin fiili olarak sağlanması, yargısal denetim olmadan gerçekleştirilemez. Bu doğrultuda, egemenlik yetkisini kullanan güçleri hukuk devleti içerisinde tutmanın en etkili yöntemi, anayasa yargısının getirdiği mekanizmalardır. Anayasa yargısı, tüm devlet organlarını bağlayıcı nitelikteki kararları ile siyasi iktidar ve anayasal demokratik düzen arasında bir denge kurmakta, bu yönüyle demokrasinin dayandığı temel değerlerin koruyuculuğunu üstlenmektedir. Anayasaya uygunluğun yargısal yolla denetimi, yürütme, yasama ve bizzat yargı organının hareket alanının sınırlarını çizmekte, görev ve yetkilerini belirli değerler çerçevesinde kullanmalarını sağlamaktadır. Anayasa yargısı, birey hak ve özgürlüklerine önem veren, ön planda tutan her sistem için olması gereken bir kurum niteliğindedir. Kişi hak ve özgürlükler anayasa yargısı sayesinde güvenceye alınır, anayasal teminatlar pratikte sağlanır, çoğulcu demokrasinin temelleri sağlam zemine atılır. Bu sayede anayasa yargısı, hem anayasaya uygunluk denetimi yaparak hukuk sistemini korumakta hem de demokratik sistemin işleyişine katkı sağlamaktadır.

Türk Anayasa Mahkemesi, temel hak ve hürriyetler ile demokratik hukuk devletinin gerçekleşmesi yolunda ülkemizin sahip olduğu en önemli kurumlardan birisidir. Özellikle Türkiye gibi demokratik gelişimin henüz olgunlaşmamış olduğu ülkelerde, anayasaya uygunluk denetimi yapan mahkemelerin fonksiyonları daha büyük anlam kazanmaktadır. Anayasa'nın üstünlüğünü hâkim kılmaya çalışan Yüksek Mahkeme, büyük bir sorumluluk üstlenmiş durumdadır. Şüphesiz ki bu durum, AYM'nin Anayasa'yı yorumlarken tamamen serbest olduğu anlamına da gelmemektedir. Yüksek Mahkeme'nin kendisi de Anayasa ile bağlıdır. Aksi halin kabulü, Anayasa'nın değil, AYM'nin üstünlüğü ilkesinin kabul edilmesi anlamına gelecektir. Yüksek Mahkeme'nin görevlerine bakıldığında en temel fonksiyonunun, yapmış olduğu Anayasa'ya uygunluk denetimiyle temel hak ve özgürlükleri güvence altına almak, korumak olduğu görülmektedir. Yasama, yürütme ve yargı organlarının işlemleri Anayasa'ya uygunluk bakımından denetlenmeden ve gerçekleştirilen denetim sonucunda AYM'nin aldığı kararların bağlayıcılığı kabul edilmeden, hak ve özgürlüklere ilişkin değerlerin anayasal güvence altına alınmış olmasının bir anlam ifade etmeyeceği açıktır.

Yüksek Mahkeme, Anayasa'ya uygunluk denetimini çeşitli dava türleri ile yerine getirmektedir. 2010 Anayasa değişikliği ile soyut ve somut norm denetim yollarına bireysel başvuru yolu eklenmiştir. 2012 yılında faaliyete geçen bireysel başvuru yolu, AYM'yi tam anlamıyla "vatandaşın mahkemesi" haline getirmiştir. Bireysel başvuru Türk hukukuna büyük bir zenginlik katmış, Yüksek Mahkeme'ye "özgürlüklerin mahkemesi" olma yolunda misyon

yüklemiştir. Bireysel başvuru yolu, temel hak ve hürriyetler konusunda, ulusal yargı organları tarafından verilen kararlar ile AİHM kararları arasındaki farklılığı ortadan kaldırmada büyük bir fırsat sunmaktadır. Yüksek Mahkeme'nin yukarıda saydığımız dava yolları sonucunda vermiş olduğu kararların bağlayıcılığı kabul edilmediği takdirde, anayasaya uygunluk denetiminin bir anlamı da kalmamaktadır. Esasen, hukuk devleti ilkesini anayasasında düzenleme altına almış olan bir devlette, anayasaya uygunluk denetimi yapan bir mahkemenin vermiş olduğu kararların bağlayıcılığının tartışılması bir yana, gündemi meşgul etmesi bile düşündürücüdür. Anayasa'nın üstünlüğü ve bağlayıcılığı ilkeleri, AYM kararlarının bağlayıcılığının zorunlu sonucudur. Aynı şekilde Anayasa'nın bağlayıcılığı, bir taraftan Anayasa hükümlerinin, diğer taraftan da Anayasa'ya uygunluk denetimini sonuca bağlayan AYM kararlarının, yasama, yürütme ve yargı organları için bağlayıcı olduğunu ifade etmektedir. Aslında kanaatimizce bu tartışmalara gerek bile bulunmamaktadır. Çünkü 1982 Anayasası'nın 11. maddesinde hüküm altına alınan "Anayasa'nın bağlayıcılığı ve üstünlüğü" ilkesi ve yine 153. maddenin son fıkrasında yer alan AYM kararlarının yasama, yürütme, yargı organları, idare makamları, gerçek ve tüzel kişiler için bağlayıcı olduğuna yönelik düzenleme bu zorunluluğun teyidi niteliğindedir.

Ülkemizde özellikle son on yıldır Yüksek Mahkeme'nin demokratik meşruluğunun sorgulandığı görülmekte, hatta Mahkeme'nin kaldırılması dahi bir öneri olarak öne sürülmektedir. Anayasaya uygunluk denetimi yapan organların yetkilerini bazen yanlış kullanmaları, hukukilik dışında yerindelik denetimi yapmaları, anayasal yetkilerini aşmaları ve bu sebeple eleştirilmeleri sadece ülkemize ait bir olgu değildir. Ancak gözden kaçırılmaması gereken nokta, anayasa yargısının esas meşruiyetinin, onun demokratik hukuk devleti sistemini ve insan haklarını koruma işlevinde yatmasıdır. Yüksek Mahkeme'nin yarım asrı aşan geçmişi dikkate alındığında, hukuk devletinin gelişmesinde ve keyfi devlet iktidarının önlenmesinde vermiş olduğu kararlar ile son derece önemli bir rol oynadığı ve tüm kararlarının bağlayıcı olması gerektiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

Acu, Melek: "Bireysel Başvuruya Konu Edilebilecek Haklar", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı: 110, Yıl:2014, ss. 404-434.

Akyılmaz, Bahtiyar/Sezginer, Murat/ Kaya, Cemil: Türk İdari Yargılama Hukuku, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2018.

Alan, Nuri: "(Demokratik) Hukuk Devleti ve Anayasa", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 58, Sayı: 1, Yıl: 2003, ss. 1-9.

Aliefendioğlu, Yılmaz: Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996.

Aliefendioğlu, Yılmaz: “Türk Anayasa Mahkemesinin İşleyişı ve Karar Alma Süreci”, Bahri Savcı’ya Armağan, Ankara Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1988.

Aliefendioğlu, Yılmaz: “Hukuk-Hukukun Üstünlüğü-Hukuk Devleti”, Ankara Barosu Dergisi, Sayı:2, Yıl: 2001, ss. 29-68.

Aliefendioğlu, Yılmaz: “Türk Anayasa Yargısında İptal Davası ve İtiraz Yolu”, Anayasa Mahkemesinin 22. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiriler içinde, Anayasa Mahkemesi Yayınları No:4, 1984, ss. 101-147.

Altıparmak, Kerem: Van Depremine Hukuktaki Artçıları: Anayasa Mahkemesinin Bayram Otel Kararı, TESEV Yayınları, İstanbul 2014.

Alyanak, Servet/ Bozkurt Cengiz, Burcu: “Anayasa Mahkemesinin Pilot Karar Uygulaması ve Kararların Yasama Organına Bildirilmesi”, Yasama Dergisi, Sayı: 48, Yıl: Temmuz- Aralık 2023.

Anayurt, Ömer: “Avrupa Birliği Ülkelerinde Anayasa Mahkemelerinin Kompozisyonuna İlişkin Tartışmalar”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 1-2, Yıl: 2009, ss. 117-160.

Anayurt, Ömer: Anayasa Hukuku (Temel Kavramlar ve Türk Anayasa Hukuku), 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2020,

Aral, Vecdi: “Kelsen’in Hukuk Anlayışı”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt: 34, Sayı: 1-4, Yıl: 1968, ss. 513-552.

Arsel, İlhan: Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, 1. Baskı, Mars Matbaası, Ankara 1965.

Arslan, Zühtü: Anayasa Teorisi, 2. Basım, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005.

Arslan, Zühtü: Anayasa Teorisi, 2. Basım, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005.

Atar, Yavuz: “Anayasa Mahkemesine İptal Davası Açma Usulü”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 1-2 (Milenyum Armağanı), Yıl: 2000, ss. 161-169.

Atar, Yavuz: Türk Anayasa Hukuku, 10. Baskı, Mimoza Yayınları, Konya, 2015.

Atay Ender Ethem: İdare Hukuku, 2. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2009

Aydın, Öykü Didem: “Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 15, Sayı: 4, Yıl: 2011, ss. 121-170.

Aykut, Zülal, “Anayasa Yargısı Ve Uygunluk Denetimi”, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1, Cilt: 3, Yıl: 2023, ss. 51-76.

Azaklı, Murat: “Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Somut Norm Denetimi Yoluyla İncelenmesi”, Anayasa Yargısı, Cilt: 36, Sayı: 1, Yıl: 2019, ss. 73–103.

Azrak, Ülkü: “Anayasa Mahkemesi İptal Kararlarının Geriye Yürümezliği”, Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt:1, Sayı: 1, Yıl: 1984, ss. 154-168.

Babayiğit, Mustafa: “Türk Hukukunda Anayasa Mahkemesi Kararlarının Geriye Yürümezliği Sorunu”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı: 124, Yıl: 2016, ss. 183-220.

Baum, Lawrance: The Supreme Court, Washington D.C., CQ Press, 1985.

Butleritchie, T. David: “The Confines of Modern Costitutionalism”, Pierce Law Review, Volume: 3, Number:1, Year: 2004, ss. 1-32.

Carlisle, Jay: “Second Circuit 2005 Res Judicata Developments”, Quinnipiac Law Review, 24, (2), (2006), ss. 351-363.

Centel, Nur: “İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararları Işığında Tutuklama Hukukuna Eleştirel Yaklaşım”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı:1-2, Cilt:17, Yıl: 2010, s. 49- 93.

Clenughan, William: Maqruder's American Government, Massachusetts, Prentice Hall Needham, 1990.

Çağlar, Bakır: “Parlamentolar ve Anayasa Mahkemeleri, Teori ve Pratikte Anayasa Yargısının Sınırları Problemi”, Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt: 3, Yıl: 1986, ss. 137-187.

Çelik, Yeşim: Türk Hukukunda Bireysel Başvuru ve Anayasa Mahkemesi Uygulaması, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016.

Daver, Bülent: “Anayasa Mahkemesi Yargıcı”, Anayasa Yargısı, Cilt: 3, Sayı: 27, Yıl: 1994, ss. 141-147.

Dede, Kadir: “Anayasal Yargının Demokratik Meşruiyeti: Eleştiri ve Yanıtlar Üzerine Bir Değerlendirme”, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1, Yıl: 2014, ss. 125–148.

Demirbağ, Cengiz: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yasama Organı, Yasama Süreci ve Yasama Sürecinde Yasama-Yürütme İlişkisi”, Yasama Dergisi, Sayı: 39, Yıl: Ocak-Haziran 2019, ss. 13-50.

Demircan, Fatih: “Türk Anayasa Mahkemesi’nin Yürürlüğü Durdurma Kararlarının Hukuki Niteliği”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı: 120, Yıl: 2015, ss. 132-154.

Dikmen Caniklioğlu, Meltem: “Anlamı, Kapsamı ve Sınırlarıyla Temel Haklar ve Anayasalarımız”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Mahmut Tevfik Birsnel Armağanı, 2001, ss. 461-493.

Doğanoğlu, Ali Erdem: “Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuruda Başvurunun Reddi Kararı”, Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 2, Yıl: 2018, ss. 498-537.

Doğru, Osman: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Rehberi, 1. Baskı, Legal Yayınevi, İstanbul, 2012.

Döner, Ayhan: Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 2021.

Egeliği, Ömer Emrullah: “Somut Norm Denetiminde Anayasa’ya Aykırılık İddiasının Ciddiliği Meselesi”, Anayasa Yargısı dergisi, Cilt: 39, Sayı: 2, Yıl: 2022, ss. 213–261.

Ekinci, Hüseyin: “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Kriterleri ve İnceleme Yöntemi”, Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt: 30, Yıl: 2013, ss. 161-197.

Ekinci, Hüseyin: Anayasa Mahkemesi Kanunu Çerçevesinde Bireysel Başvuruların İncelenmesi Usulü, Ed. Musa Sağlam, Bireysel Başvuru-Anayasa Şikâyeti, HUKB Sempozyum Serisi 1, Ankara, 2011.

Erdoğan, Mustafa: Anayasal Demokrasi, 4. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001.

Erdoğan, Mustafa: Anayasa Hukukuna Giriş, 2. Baskı, Adres Yayınları, Ankara, 2004.

Erdoğan, Mustafa: “Anayasa Mahkemeleri Önemli Midir? Orta Avrupa’da Anayasa Yargısı ve Demokrasinin Pekişmesi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 54 Sayı: 3, Yıl: 2005, ss. 58-79.

Erdoğan, Mustafa: Anayasa ve Özgürlük, Yetkin Yayınları, Ankara, 2002.

Erem, Faruk: Diyalektik Açından Ceza Yargılaması Hukuku, Işın Yayıncılık Ltd. Şti., Ankara, 1996.

Eren, Abdurrahman: Anayasa Hukuku Ders Notları, Onikilevha Yayınları, İstanbul, 2018.

Ergül, Ozan: Türk Anayasa Mahkemesi ve Demokrasi, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2007.

Eroğlu, Hamza: İdare Hukuku, Genel Esaslar İdarî Teşkilât ve İdarenin Denetlenmesi, Beşinci Bası, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara 1985.

Feyzioğlu, Turhan: Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazai Muhasebesi, 1. Baskı, Cüneyt Matbaası, Ankara, 1951.

Gerçekler, Hasan: Anayasa Mahkemesi Kanunu Çerçevesinde Bireysel Başvuruların İncelenmesi Usulü, Ed. Musa Sağlam, Bireysel Başvuru-Anayasa Şikâyeti, HUKB Sempozyum Serisi 1, Ankara, 2011.

Gönenç, Levent: “Meşruiyet Kavramı ve Anayasaların Meşruiyeti Problemi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi”, Cilt: 50, Sayı: 1, Yıl: 2001, ss. 131-152.

Gören, Zafer: Temel Hak Genel Teorisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir, 2000.

Gözler, Kemal: Türk Anayasa Hukuku, Ekin Yayınevi, Bursa, 2000.

Gözler, Kemal: “Anayasa Yargısının Meşruluğu Sorunu”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 61, Sayı: 3, Yıl: 2006, ss. 131-166.

Gözler, Kemal: “Res Iudicata'nın Türkçesi Üzerine”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 56, Sayı: 2, Yıl: 2007, ss. 45-61.

Gözler, Kemal: Hukuka Giriş, 9. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa, 2012.

Gözler, Kemal: Anayasa Hukukunun Genel Esasları, 7. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa, 2014.

Gözübüyük, A. Şeref: Yönetmelik Yargı, 26. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007.

Göztepe, Ece: Anayasa Şikâyeti, Yetkin Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1998.

Göztepe Çelebi, Ece: “Bireysel Başvuru Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası Sorunu ile Kurumsallaşma İhtiyacı”, Anayasa Yargısı, Cilt: 32, Sayı: 1, Yıl: 2016, ss. 93-118.

Giegerich, Thomas: “Anayasa Mahkemelerinde Üyelerin Atanması ve Üyeliğin Sona Ermesi: Meşruiyet, Kalite, Bağımsızlık ve Tarafsızlık Taleplerinin Uzlaştırılması İçin Benimsenen Usuller”, Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt: 26, Sayı: 1, Yıl: 2010, ss. 123-142.

Gülçür, Abdulkadir: “AİHM ve Türk Anayasa Mahkemesi'nin Kararları Işığında Hukuki Kesinlik (Belirlilik) İlkesinin İncelenmesi”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1, Cilt 24, Yıl: Haziran 2018, ss. 197-214.

Gümüşay, Ramazan: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Yolunda İhlal Kararının İcrası, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2019.

Gümüşay, Ramazan: “Bireysel Başvuruda İhlalin Ortadan Kaldırılmasının Bir Aracı Olarak “Yeniden Yargılama” Kararı ve İcrası”, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 1-2, Yıl: 2018, ss. 93-148.

Gümüş, Ali Tarık: “Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 2, Yıl: 2010, ss. 117-158.

Gündüz, Ebru/Alkım Aktaş: “Düzenleyici İşlemlere Karşı Bireysel Başvuru”, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Cilt: 1, Sayı: 55, Yıl: 2017, ss. 55-78.

Hakyemez, Yusuf Şevki: “Anayasa Mahkemelerinin Geleneksel İşlevi Bağlamında Günümüzde Ortaya Çıkan İki Sorun: Yerindelik Denetimi Tartışmaları ve Ulusalüstü Örgüte Üye Devletlerdeki Anayasa Yargısının Konu Bakımından Sınırlandırılması”, Anayasa Yargısı Sayı: 24, Yıl: 2007, ss. 526-568.

Hakyemez, Yusuf Şevki: “Anayasa Mahkemesine Göre Karar Gereçlerinin Bağlayıcılığı Sorunu”, Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan Cilt: 2, Yetkin Yayınları, Ankara, 2008, ss. 365-399.

Hamdemir, Berkan: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015.

Hekimoğlu, Mehmet Merdan: Alman Hukuku Işığında Türk Anayasa Yargısının Hukuki Boyutları, Detay Yayıncılık, Ankara, 2004.

İba, Şeref: Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar, 1. Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara.

İnce, Abidin Kadir: “Ana Hatlarıyla Çift Meclis Sistemi”, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı: 1, Yıl: 2023, ss. 382-455.

İyilikli, Ahmet Cahit: Hukuk Yargılamasında Kesin Hüküm, Yetkin Yayınları, Ankara, 2016.

Kaboğlu, Özden İbrahim: “Yargıtay Kararı ve Anayasal Yokluk Hali”, <https://legal.com.tr/blog/anayasa-hukuku/yargitay-karari-ve-anayasal-yokluk-hali/>. (Erişim Tarihi: 01.12.2023)

Kaboğlu, İbrahim Özden: Anayasa Yargısı: Avrupa Modeli ve Türkiye, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2007.

Kaboğlu, İbrahim: Anayasa Yargısı Demokrasi Kavramının Dönüşümü Üzerine, 1. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1994.

Kaboğlu, İbrahim Özden: Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar), Legal Yayınevi, İstanbul, 2018.

Kahraman, Mehmet/Şahin, Muhammed: “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kararlarının Yerine Getirilmesi”, Anayasa Yargısı, Cilt: 32, Sayı: 2, Yıl: 2019, ss. 37-61.

Kanadoğlu, Korkut: Anayasa Mahkemesi, Beta Yayınları, İstanbul, 2004.

Kapani, Münci: Kamu Hürriyetleri, 7. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993.

Karan, Ulaş: Öğretide ve Uygulamada Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası, XII Levha Yayınevi, İstanbul, 2018.

Kaya, Cemil: İdarenin Takdir Yetkisi ve Yargısal Denetim, 3. Baskı, Onikilevha Yayınları, İstanbul, 2021.

Kelsen, Hans: Saf Hukuk Kuramı: Hukuk Kuramının Sorunlarına Giriş, Çeviren: Ertuğrul Uzun, Nora Kitap, İstanbul, 2016.

Kelsen, Hans, “The Nature and Development of Constitutional Adjudication”, The Guardian of the Constitution: Hans Kelsen and Carl Schmitt on the Limits of Constitutional Law, Çeviren: Lars Vinx, Cambridge: Cambridge University Press, 2015, ss. 22-78.

Kılıç, Selda: “1876 Meclis-i Mebusanı ve Seçim Hazırlıkları”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı: 30, Yıl: 2011, ss. 28-40.

Kılınç, Bahadır: Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti) Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği, Anayasa Yargısı No: 25, Yıl: 2008, ss. 19-59.

Kıratlı, Metin: Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi: İtiraz Yolu, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1966.

Kili, Suna/Gözübüyük, Şeref: Türk Anayasa Metinleri, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.

Kontacı, Ersoy: “Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuruda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Yorumu”, Ankara Barosu Dergisi Cilt: 4, Yıl: 2014, ss.105-117.

Korkut, Levent: “Başlangıç Kısımlarının Hukuki Etkisi, Temel Nitelikleri ve 1982 Anayasası: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 4, Sayı: 2, Yıl: 2017, ss. 43-82.

Korucu, Serdar: Yargısal Aktivizm, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara, 2014.

Köküsarı, İsmail: “Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Yolunda İhlal Kararlarının Kesinliği, Bağlayıcılığı ve Etkisi”, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı: 1-2, Cilt: 22, Yıl: 2018.

Kulak, Sercan Coşkun: “Anayasa Değişikliklerinin Yargısal Denetimi”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı: 87, Yıl: 2010, ss. 228-261.

Kuluçlu, Erdal: “Türk Hukuk Sisteminde Normlar Hiyerarşisi ve Sayıştay Denetimine Etkileri”, Sayıştay Dergisi, Sayı: 71, Yıl: 2008, ss. 3-22.

Kurtoğlu, Tülin: Özel Hukukta İstinaf Denetimi ve Yargılaması, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2017.

Küçük, Adnan: “Anayasa Mahkemesi Tarafından Verilen İptal Kararlarının Erken Açıklanmasına ve Yürürlüğün Ertelenmesine Bağlı Olarak Ortaya Çıkan Bazı Sorunlar”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, Sayı: 3, Cilt: 1, Yıl: 2014, ss. 311-357.

Lütem, İlhan: ABD’de Düşünce Özgürlüğü Bakımından Yasaların Anayasaya Uygunluğunun Denetimi, 1. Baskı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1956.

Memiş, Emin: Türkiye’de Anayasa Gelişimleri Eğrisi (1808-2005), Anayasa Hukuku Ders Notları, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2005.

Onar, Erdal: Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Siyasal ve Yargısal Denetimi ve Yargısal Denetim Alanında Ülkemizde Öncüler, Yayınevi Belirtilmemiş, Ankara, 2003.

Oter, İlayda: “Ne Bis İn İdem İlkesinin Uygulanabilirlik Alanları İle İlgili Bir Sentez Çalışma”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Sayı: 50, Yıl: 2022.

Öden, Merih: “Türk Anayasa Yargısında On Yıl Süreli Denetim Yasağı”. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 55, Sayı: 4, Yıl: 2000, ss. 47-81.

Ökçesiz, Hayrettin: “Devlet ve Gerekçesi”, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi 10, İstanbul Barosu Yayını, Yıl: 2003, ss. 11-13.

Özbey, Özcan: Türk Hukukunda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2012.

Özbudun, Ergun: Türkiye'nin Anayasa Krizi, 1. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara, 2009.

Özbudun, Ergun: Türk Anayasa Hukuku, 12. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2014.

Özkan, Gürsel: Hak İhlaline İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarının Danıştay Kararlarına Yansıması”, Anayasa Yargısı, Cilt: 37, Sayı: 1, Yıl: 2020, ss.193–236.

Özkul, Fatih: “Anayasalarımızda Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı”, Ankara Barosu Dergisi, Sayı: 16, Yıl: 3, 2016, ss. 202-263,

Özkul, Fatih: Anayasa Hukuku Kapsamında Türkiye’de Yargı Organının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2022.

Pekcanitez, Hakan: “Bireysel Başvuru Sonunda Verilen Kararların Medenî Yargıya Etkisi”, Anayasa Yargısı, Sayı: 35, Yıl: 2018, ss. 73-104.

Raz, Joseph: “The Rule of Law and its Virtue”, The Rule of Law and the Separations of Powers, Oxford University Press, 2009, ss. 210-284.

Raz, Joseph: The Concept of a Legal System: An Introduction to the Theory of Legal System, 2. Baskı, Oxford Clarendon Press, 1980.

Raz, Joseph: “Kelsen’in Temel Norm Kavramı”, Çeviren: Şule Ş. Ceylan, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 62, Sayı: 4, Yıl: 2013, ss. 117-146.

Sabuncu, Yavuz: Anayasaya Giriş, 15. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2015.

Sağlam, Fazıl: “Anayasa Şikâyeti- Anlamı, Kapsamı ve Türkiye Uygulamasında Olası Sorunlar”, Ece Göztepe, Aykut Çelebi (Haz.), Demokratik Anayasa Görüşler ve Öneriler, Metis Yayınları, İstanbul 2012.

Sağlam, Musa: “Bireylerin Anayasa Mahkemesine Başvurusu (Bir Reform Önerisi)”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı: 60, Yıl: 2018, ss. 71-98.

Sezer, Abdullah: “Normlar Hiyerarşisi ve Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri [Çok Boyutlu Normlar Piramidi Yaklaşımı]”, Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt: 36, Sayı: 1, Yıl: 2019, ss. 353-412.

Speath, Harold: Supreme Court Policy Making: Explanation and Prediction, San Francisco, W.H. Freeman, 1979.

Stein, Robert: “Rule of Law: What Does it Mean?”, Minnesota Journal of International Law, Volume: 18 Number: 2, Year: 2009, ss. 292-303.

Sweet, Alec Stone: “Constitutional Courts and Parliamentary Democracy(Special Issue on Delegation)”, West European Politics, 25, 2002, ss. 77-100.

Şirin, Tolga: Türkiye’de Anayasa Şikâyeti, 1. Baskı, Onikilavha Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Tanör, Bülent/Yüzbaşıoğlu, Necmi: Türk Anayasa Hukuku, 7. Baskı Beta Yayınları, İstanbul, 2014.

Taşkın, Ş. Cankat: “2010 Anayasa Değişikliklerinden Sonra Türk Anayasa Mahkemesinin Yapılanması”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi Sayı: 97, Yıl: 2011, ss. 172-230.

Tepe, Harun: “Yargı Etiği ya da Yargıda Etik: Yargı Nasıl Etik Olur?”, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1, Yıl: 2007, ss. 86-96, s. 87-88.

Teziç, Erdoğan: Anayasa Hukuku, 13. Baskı, Beta Basım, İstanbul, 2012.

Tunaya, Tarık Zafer: Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938) Kanun-u Esasi ve Meşrutiyet Dönemi, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

Tunç, Hasan: Anayasa Hukuku Genel Esaslar, Gazi Kitabevi, 2. Baskı, Ankara, 2019.

Turhan, Mehmet: “Anayasa Yargısının Demokratik Hukuk Devletindeki İşlevi ve Meşruluğu”, Anayasa Yargısı İncelemeleri 1, Turhan, Mehmet/Tülen, Hikmet (Editörler), Ankara, 2006, ss. 1-89.

Turhan, Mehmet: “Kelsen’e Göre ‘Anayasaya Aykırı’ Yasa”, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi – 27, Ökçesiz Hayrettin (Editör), İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 373-404.

Ulu, Güher: “İdari İşlemin Unsurlarının İşlevi”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı:38 Yıl:19, Yaz 2020/2, ss.74-102.

Uslu, Ferhat: Anayasa Hukuku, 2. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2020.

Ünver, Yener; Hakeri, Hakan: Ceza Muhakemesi Hukuku, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016.

Vinx, Lar: “Introduction”, The Guardian of the Constitution: Hans Kelsen and Carl Schmitt on the Limits of Constitutional Law, Cambridge: Cambridge University Press, 2015, ss. 1-21.

Yalçınöz, Bahadır: “Bireysel Başvuruya Konu Olamayacak İşlem ve Kararlar”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, Sayı: 2, Yıl: 2013, ss. 187-206.

Yayla, Yıldızhan: “Anayasa Mahkemesine göre Cumhuriyetin Özü”, Prof. Dr. Hıfzı Timur’un anısına Armağan, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Münasebetler Enstitüsü Yayını, İstanbul, 1979.

Yıldırım, Turan/Göçgün, Muhammed: “İdarenin Düzenleyici İşlemlerinde Eşitlik İlkesi”, İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, Yıl: Güz 2016, ss. 39-60.

Yokuş, Sevtap: “Türkiye’den Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne Başvuruda İç Hukuk Yolu Olarak Anayasa Şikayeti”, İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, Yıl: 2016, ss. 33-50.

Yüksel, Metin: “Anayasal Demokrasi İçinde Anayasa Mahkemesinin Konumu”, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1 Yıl: 2012, ss. 89-130.

Yüzbaşıoğlu, Necmi: Anayasa Hukukunun Temel Metinleri, 1. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 1997.

Waldron, Jeremy: “The Core of the Case Against Judicial Review”, The Yale Law Journal, Sayı, 115, Yıl, 2006, ss. 1346-1406.

